

Kritisk Forum
FOR PRAKTISK TEOLOGI

Afsender: Forlaget Anis, Frederiksberg Allé 10, 1820 Frederiksberg C

TEMA: TAVSHEDSPLIGTEN

Peter Christensen OM PRÆSTERS TAVSHEDSPLIGT	3
Bodil Abildgaard TAVSHEDSPLIGT FOR PRÆSTER	13
Elmo Due TAVSHED ER GULD	17
Mats Nyberg PRÄSTENS TYSTNADSPLIKT I SVERIGE	27
Johannes Henning Jensen HVAD DER ER SAGT I FORTROLIGHED, SKAL BEVARES I FORTROLIGHED	31
Peter Birch MED BIG BROTHER HOS LÆGEN	41
Ole Jensen TALENS ÅBENHED OG INTELLEKTUEL REDELIGHED	45
Eberhard Harbsmeier NÆSTENS GODE NAVN OG RYGTE	67
Elmo Due TAVSHEDSPLIGT, DILEMMAER?	73

Tavshedspligten

Tavshedspligten omgærder præsten med en sidste rest af romantik og mystik. Her har vi et menneske, som i særlig grad kender menneskesindets dybder og tillige må bære rundt på skrækkelige hemmeligheder.

Der er måske ikke ret meget om snakken. Men ikke ret meget er også noget. Den tyske teolog Manfred Jusuttis beskriver blandt andet præstens særlighed som hans rummelighed. Det er i sig selv beroligende for konfidenten at vide, at den pibekravede sjælesørger allerede har lagt øre til så meget, at det næsten ikke er til at forestille sig, hvor meget der skal til, førend ørerne falder af.

Tavshedspligten kunne altså behandles i margin af sjælesorgsundervisningen.

Men præsters tavshedspligt er de senere år blevet genstand for fornyet opmærksomhed og diskussion. Det skyldes, at lovgivning om underretningspligt har medført, at præster i bestemte situationer ikke kan indfri den forventning om fuldstændig tavshed, præsten hidtil har været mødt med. Når det gælder mistanke om svigt af børn, har præster som alle andre pligt til at underrette myndighederne. Og diskussionen har vist, at spørgsmålet om tavshedspligt forbinder sig med samfunds- og menneskesyn.

Diskussionen om fortolkningen af den lovgivning, som gælder området, har således afsløret, at præsters tavshedspligt altså ikke alene er et juridisk anliggende. Spørgsmålet har foruden retlige perspektiver tillige teologiske, etiske og samfundsmæssige.

Nærværende nummer af *Kritisk forum for praktisk teologi* dokumenterer med et par af sine artikler drøftelsen, som fandt sted på en konference om tavshed, åbenhed og sandhed sidste efterår på Teologisk Pædagogisk Center. Det drejer sig i let omarbejdet form om Peter Christensens, Ole Jensens og Eberhard Harbsmeiers bidrag. Konferencen havde til formål i en bredere sammenhæng og ikke kun i den snævre forstand om tavshedspligt ved skriftemål at diskutere spørgsmålet om, hvornår der skal ties, og hvornår der skal tales. Man vendte sig derfor mod både sociale og etiske aspekter i sagen, og

Tavshedspligten

med Ole Jensens artikel kunne man sige, at man tillige behandlede spørgsmålet fænomenologisk.

Konferencen er her fulgt til dørs af artikler i et mere pastoralteologisk perspektiv. Elmo Due redegør for diskussionens historiske forløb, og hans artikel skildrer sammen med Johannes Henning Jensens det dilemma, præsten er sat i med underretningsforpligtelsen. Problemstillingen profileres af udblik til vores svenske nabokirkes langt bedre beskyttelse af præst og konfident med en redegørelse for tavshedspligtens status i Svenska Kyrkan, og i interview redegør en praktiserende læge dertil for den verdslige udgave af forvaltningen af fortrolige oplysninger.

Tidsskriftet bringer ved de to jurister Peter Christensen og Bodil Abildgaard en fuldstændig redegørelse for tavshedspligtens retlige aspekter. Tidsskriftets teologiske bidragydere redegør for de præstefaglige overvejelser, sjælesørgeren må gøre sig.

At vi ikke hermed kan sætte to streger under et facit dokumenterer de tre små cases, Elmo Due har udarbejdet til undervisningsbrug. De bringes til slut i dette nummer for på den måde at vise læseren, at diskussionen ikke slutter hermed.

Peter Birch og Jesper Stange

Om præsters tavshedspligt

Peter Christensen

Præster har en vidtgående tavshedspligt. Men er den absolut? Gælder der særlige regler for præster? Og hvad med det øvrige kirkelige personale? Man kan endelig spørge, hvordan begreber som ytringsfrihed, vidnepligt og underretningspligt spiller ind i fastlæggelsen af tavshedspligten for præster. Det særlige for præster er, at præster ikke efter retsplejelovens vidneregler kan pålægges at afgive vidneforklaring for retten. Det gælder, selvom vægtige samfundshensyn mv. er på spil. Men også denne regel brydes.

De almindelige regler om tavshedspligt

Der er almindelige regler om tavshedspligt i forvaltningsloven og straffeloven. Det er forvaltningslovens kapitel 8. Tavshedspligt mv., der ud over regler om tavshedspligt (§ 27) også indeholder regler om videregivelse af oplysninger til en anden forvaltningsmyndighed (§§ 28-32), og straffelovens § 152 og §§ 152c-152f.

At reglerne er almindelige, betyder, at de gælder for alle, som virker inden for det offentlige, eller som det er formuleret i straffeloven “ ... virker eller har virket i offentlig tjeneste eller hverv ... “. Der nævnes således ikke særlige erhverv eller professioner, som det er tilfældet i reglerne om vidnepligt i retsplejeloven, jf. nedenfor. Tavshedspligten gælder for alle, der er eller har været ansat i den offentlige forvaltning. Forvaltningslovens område er dog snævrere afgrænset end området for offentlighedsloven. Forvaltningsloven gælder kun for sager, hvor der er eller vil blive truffet afgørelse af en forvaltningsmyndighed. Tavshedspligtsreglerne har dog et videre anvendelsesområde end de øvrige bestemmelser i forvaltningsloven om partsaktindsigt, begrundelse, klagevejledning mv. De gælder således for al virksomhed, der

udøves i den offentlige forvaltning, dvs. også det, der kaldes faktisk forvaltningsvirksomhed i modsætning til (afgørelses)sager.

Tavshedspligten gælder for såvel tjenestemænd som overenskomstsansatte, og uanset om ansættelsen er midlertidig eller varig, eller om man er heltids- eller deltidsbeskæftiget. Tavshedspligten gælder også, hvis man blot varetager et hverv i den offentlige forvaltning, og det er uden betydning, om det er varigt eller midlertidigt, lønnet eller ulønnet, eller om man er valgt eller beskikket til hvervet. Ja, tavshedspligten gælder også for fx vinduespudseren, som under arbejdet på præstens kontor kommer til at se nogle fortrolige papirer i vindueskarmen, jf. § 152a, hvorefter § 152 også omfatter den, som i øvrigt har været beskæftiget med opgaver, der udføres efter aftale med en offentlig myndighed (her menighedsrådet). Det bør også nævnes, at § 152 også omfatter de pågældende personers medhjælpere, jf. § 152c.

Forvaltningsloven, offentlighedsloven, persondataloven og ombudsmandsloven mv. gælder også for folkekirkenes præster og øvrige ansatte m. fl. Dette fremgår dog alene udtrykkeligt af ombudsmandslovens § 9, hvorefter folkekirken er omfattet af ombudsmandens virke bortset fra spørgsmål, der direkte eller indirekte vedrører kirkens lære og forkyndelse.

Reglerne om tavshedspligt i forvaltningsloven og straffeloven gælder således for præster, uanset om de er ansat som tjenestemænd eller efter overenskomst og uanset, om lønnen finansieres af fællesfonden (statstilskuddet og landskirkeskatten) eller af lokale ligningsmidler. Det gælder også det øvrige personale ansat af menighedsrådet, og det gælder også ulønnede frivillige.

Da tavshedspligten i forvaltningslovens § 27 og straffelovens § 152 er begrænset til offentligt ansatte, herunder præster m. fl. i folkekirken, gælder reglerne ikke for præster m. fl. i andre trossamfund – anerkendte, godkendte eller andre – også selvom trossamfundet på afgrænsede områder er tillagt offentlig myndighed (vielsesbemyndigelse). Men nogle af disse kan formentlig bringes ind under § 152 via § 152b “ ... i medfør af offentlig beskikelse eller anerkendelse ...”.

Emnet for tavshedspligten efter § 27, stk. 1, i forvaltningsloven er oplysninger, som “ ... ved lov eller anden gyldig bestemmelse er betegnet som fortrolig, eller når det er nødvendigt at hemmeligholde den for at varetage væsentlige hensyn til offentlige og private interesser. “. Der henvises i den forbindelse til ovennævnte bestemmelser i straffeloven. Der gives herefter

Om præsters tavshedspligt

eksempler på beskyttede oplysninger, fx enkeltpersoners eller private selskabers eller foreningers interesse i at beskytte oplysninger om deres personlige eller interne, herunder økonomiske, forhold.

Grænserne for at pålægge tavshedspligt fremgår af § 27, stk. 2. Herefter kan der inden for den offentlige forvaltning kun pålægges tavshedspligt med hensyn til en oplysning, når det er nødvendigt at hemmeligholde den for at varetage hensyn til bestemte offentlige eller private interesser som nævnt i stk. 1. Tavshedspligtens omfang kan således ikke udvides ved tjenestebefaling, medmindre der er særlig hjemmel hertil. Men en tjenestebefaling kan præcisere tavshedspligten.

Området for straffelovens § 152 svarer principielt til § 27 i forvaltningsloven, men sidstnævnte indeholder som anført mere detaljerede bestemmelser i form af opremsningen af beskyttede private og offentlige interesser. Straffen for uberettiget videregivelse eller udnyttelse af fortrolige oplysninger er bøde eller fængsel i indtil 6 måneder. Er dette sket for at skaffe sig eller andre uberettiget vinding, eller foreligger der i øvrigt skærpende omstændigheder, kan straffen stige til indtil 2 års fængsel.

Tavshedspligten hører til de pligter, der gælder for en tjenestemand. Tilsidesættelse kan derfor resultere i et disciplinært ansvar efter tjenestemandsløven med afskedigelse som den ultimative reaktion. For andre ansatte kan overtrædelse af tavshedspligten udløse reaktioner efter de ansættelsesretlige regler (påtale, flytning til andet arbejde eller afskedigelse).

Tavshedspligten i forvaltningslovens § 27 og straffelovens § 152 krænkes ikke, hvis den pågældende er forpligtet til at videregive oplysningen – en sådan pligt fremgår af flere love – eller "... handler i berettiget varetagelse af åbenbar almeninteresse eller af eget eller andres tarv", jf. straffelovens § 152e. I den situation er det altså straffrit at videregive eller udnytte den pågældende oplysning.

Jeg har ikke kendskab til sager, hvor præster er involveret, men der er adskillige domme fra andre områder. Gennemgang af retspraksis viser, at der – med rette – stilles store krav, før retten godtager påberåbelse af varetagelse af åbenbar almeninteresse mv. Et par eksempler kan illustrere dette: Tiltalte havde fra et lukket møde i kommunens socialudvalg til en journalist videregivet oplysninger om to svært anbringelige drenge. Retten fandt ikke, at dette var sket til varetagelse af åbenbar almeninteresse. Tiltalte blev idømt

dagbøder (U 2002.1531H). I en anden sag havde en ansat i Forsvarets Efterretningstjeneste kopieret og til en journalist videregivet nogle hemmeligstemplede dokumenter indeholdende trusselsvurderinger vedrørende Danmarks deltagelse i en evt. militær operation i Irak. Videregivelsen fandtes ikke berettiget efter § 152e, og tiltalte blev idømt 4 måneders fængsel (U 2006.65Ø).

Når tavshedspligten gælder for en bestemt gruppe, fx præster, kan man spørge, om der kan skabes et særligt frirum, hvor man med kolleger kan drøfte forhold, som er omfattet af tavshedspligten. Uanset hvor sobert og med de bedste hensigter dette udføres, må det ikke finde sted. Det gælder også i undervisningssammenhæng, fx om sjælesorg, hvor risikoen kan være, at de pædagogiske eksempler fra det virkelige liv kan være "for gode", så der herved sker en tavshedskrænkelse. Jeg skylder også at understrege, at tavshedspligten også gælder i relation til ægtefællen.

Hvordan rimer så tavshedspligten med den højt besungne ytringsfrihed? Tavshedspligt gør det jo umuligt at udøve sin ytringsfrihed på det pågældende område.

Ytringsfrihed er hjemlet i Grundlovens § 77, der uændret siden Juni-grundloven har lydt således:

Enhver er berettiget til på tryk, i skrift eller tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.

Det er smuk og kraftfuld prosa. Teksten er da også Grundtvigs bidrag til den nye frie forfatning, der så dagens lys i 1849. Teksten er dog langt fra særlig klar eller entydig. (Hvori består friheden, hvis det alligevel er domstolene, der bestemmer, hvad vi må sige? Og betyder "ingensinde", at den grundlovgivende rigsforsamling har bestemt, at § 77 her 164 år efter er immun over for ændringer?).

Der er nu ingen konflikt mellem tavshedspligten og ytringsfriheden. Man kan lidt flot sige, at tavshedspligten er med til at definere ytringsfriheden. Tavshedspligt kan således udgøre begrænsninger i den offentligt ansattes

ytringsfrihed, da denne i almindelighed vil være afskåret fra at udtale sig om fortrolige faktiske oplysninger.

Danske Lov

Forvaltningsloven eller straffeloven indeholder altså ikke regler om tavshedspligt, der er særligt møntet på præster. Der er imidlertid en bestemmelse i *Danske Lovs* 2. bog, 5. kapitel "Om Præsternis Embede med Sacramenterne og lønlig Skriftmaal". Bestemmelsen lyder således: "Præsten maa ikke (uden sit Kalds Fortabelse) aabenbare hvad nogen for hannem i lønlig Skriftemaal bekient haver, med mindre det kunn angaa noget Forrhæderj, eller Ulykke, som ved Præstens Aabenbarelse kunne forrekommis; Og dog bør dens Navn, som det bekient haver, saa vit mueligt er, at fortiis." (DL 2-5-20).

Jeg har – i parentes bemærket – gjort den erfaring ved undervisningen i kirkeret på teologistudiet på Aarhus Universitet, at mange studerende kender DL-bestemmelsen, mens de færreste har særligt kendskab til de almindelige tavshedspligtsregler.

Man kan spørge, hvorledes bestemmelsen afviger fra tavshedspligtsreglerne i forvaltningsloven og straffeloven, og om bestemmelsen fortrænger de almindelige regler, men selvsagt også, om denne bestemmelse fra 1683 overhovedet gælder i dag.

DL-bestemmelsen omfatter kun oplysninger, der er erhvervet under skriftemål, og tavshedspligten gælder ikke ved grove forbrydelser (forræderi), eller hvis en ulykke kan undgås ved præstens mellemkomst. Endelig er afskedigelse efter ordlyden tilsyneladende den eneste mulige sanktion. Skal bestemmelsen gælde forud for de almindelige tavshedspligtsregler, kan man altså – hvis man tager bestemmelsen på ordet – ikke straffe en præst, der overtræder sin tavshedspligt, men præsten skal afskediges, hvad der vist er en væsentligt strengere sanktion end nogle dagbøder, jf. eksemplet ovenfor fra retspraksis.

Der er bestemmelser i *Danske Lov*, som ubetvivleligt er gældende. Det er fx DL 3-19-2, hvorefter husbonden (arbejdsgiveren) hæfter for tab som følge af fejl begået af tjeneren (arbejdstager), som er en grundsten i læren om erstatningsansvar uden for kontrakt. Men de fleste bestemmelser er i de forløbne

330 år enten blevet formelt ophævet eller er blevet uvirksomme som følge af samfundsudviklingen uden formel ophævelse. Der er dog, særligt på det kirkelige område, bestemmelser med en noget uafklaret gyldighed.

Den officielle regeldatabase over gældende ret, Retsinformation, der administreres af Civilstyrelsen under Justitsministeriet, medtager DL 2-5-20 i datasammenskrivningen af de i *Danske Lov* gældende bestemmelser. Man kan dog erfaringsmæssigt ikke tillægge dette afgørende vægt. Samme datasammenskrivning medtager således ikke DL 2-1, altså bestemmelsen, der opregner folkekirkens bekendelsesgrundlag: Bibelen, Confessio Augustana, Luthers lille katekismus og de tre oldkirkelige bekendelser. Og det kan da kun være en fejl.

Det antages i almindelighed, at DL 2-5-20 stadig er gældende ved siden af de almindelige tavshedspligtsregler. Kirkeministeriet benytter således, mig bekendt, bestemmelsen i sin praksis. Området for tavshedspligtsreglen i *Danske Lov* er formentlig også noget bredere end forvaltningslovens og straffelovens bestemmelser om tavshedspligt. Følgelig kan DL 2-5-20 overtrædes, uden at straffelovens § 152 krænkes. Det betyder, at en præst kan disciplinærforfølges, uden at man behøver at overveje inddragelse af straffeloven.

Med hensyn til retsfølgen – kaldsfortabelse – fortolkes – denne del af DL 2-5-20 af Kirkeministeriet vistnok indskrænkende. Derimod har i hvert fald nogle ældre domme udvidet området for bestemmelsen (skriftemålet).

De almindelige regler om tavshedspligt er ens for præster og andre offentligt ansatte. Forskellen er den yderligere regulering for præster i *Danske Lov*. Den praktiske betydning må dog være til at overse. Det kan undre, at lovgiver har accepteret denne forskellighed. Årsagen er formentlig, at den pastorale tavshedspligt også udspringer af (rets)teologiske overvejelser.

Retsplejelovens bestemmelser om vidner

Efter retsplejelovens § 170, stk. 1, har enhver med de i loven fastsatte undtagelser pligt til at afgive forklaring for retten som vidne. Og det gælder både i civile sager og straffesager. Udebliver man som tilsagt vidne, kan man afhentes og fremstilles i retten af politiet. Og vægrer man sig ved at afgive vidneforklaring, kan man tages i forvaring ved politiets foranstaltning, dog

Om præsters tavshedspligt

kun op til 6 måneder (§ 178). Og det forekommer faktisk: En journalist nægtede at besvare politiets spørgsmål om identiteten af et vidne, som han havde interviewet, og som måtte antages at have medvirket til groft hærværk. Journalisten blev senere løsladt uden at have afgivet forklaring. (U 1970.929HK).

Der er imidlertid persongrupper, som ikke kan pålægges at afgive vidneforklaring (vidneudelukkelse). Reglerne fremgår af § 170. Stk. 1 lyder således: “Mod dens ønske, som har krav på hemmeligholdelse, må vidneforklaring ikke afkræves præster i folkekirken eller andre trossamfund, læger, forsvarere, retsmæglere og advokater om det, som er kommet til deres kundskab ved udøvelsen af deres virksomhed.”

Reglerne om vidneudelukkelse løser således den konflikt, der kan opstå mellem tavshedspligt og vidnepligt. Man kan også udtrykke det sådan, at bestemmelsen medvirker til at gøre tavshedspligten mere effektiv. Brydes tavshedspligten af fx lovbestemmelser om at anmelde eller oplyse et forhold, gælder vidneudelukkelsen selvsagt ikke. Et eksempel på en sådan lovbestemmelse behandles nedenfor. Som det udtrykkeligt fremgår, er vidneudelukkelsen ikke begrænset til folkekirkenes præster (i modsætning til tavshedspligtsreglerne, jf. ovenfor), men gælder også for præster i andre trossamfund, hvad enten de er anerkendte eller godkendte.

Retten kan dog i særlige tilfælde, uanset bestemmelsen i § 170, stk. 1, pålægge nogle af de i bestemmelsen nævnte personer at afgive vidneforklaring, når forklaringen anses for “ ... at være af afgørende betydning for sagens udfald, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettige til, at forklaring afkræves.” (stk. 2). Personkredsen omfatter læger, retsmæglere og advokater, bortset fra forsvarere i straffesager, men ikke præster (og forsvarere). Præster kan således ikke pålægges at afgive vidneforklaring.

Underretningspligt

Som nævnt ovenfor forekommer det, at tavshedspligten brydes af en lovbestemt underretningspligt. Lov om social service indeholder i kapitel 27 regler om underretningspligt. § 154 har følgende ordlyd: “Den, der får kendskab til, at et barn eller ung under 18 år fra forældres eller andre opdrageres

side udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, har pligt til at underrette kommunen.”. Underretningspligten, der skal ses i sammenhæng med kommunens pligt til at tilbyde rådgivning til udsatte familier, gælder for alle.

Efter § 153 gælder en skærpet underretningspligt, som kun omfatter personer i offentlig tjeneste eller hverv, hvorefter kommunen skal underrettes, hvis den pågældende under udøvelsen af tjenesten eller hvervet “ ... får kendskab til eller grund til at antage, 1) at et barn eller en ung under 18 år kan have behov for særlig støtte efter kapitel 11, 2) at et barn umiddelbart efter fødslen kan få behov for særlig støtte efter kapitel 11 på grund af de vordende forældres forhold, eller 3) at et barn eller en ung under 18 år har været udsat for vold eller andre overgreb.”.

Området for bestemmelsen er således videre end området for § 154, men persongruppen er snævrere, og der skal udover ved kendskab også reageres på den blotte antagelse om, at noget er galt. På den anden side gælder pligten kun i tjenesten, hvad der nok for nogle professioner, fx præsten, kan være vanskeligt at afgrænse. Efter bemyndigelse i § 153, stk. 2, har socialministeren fastsat nærmere regler om underretningspligten, jf. bekendtgørelse nr. 1466 af 16. december 2010 om underretningspligt over for kommunen efter lov om social service.

Underretningspligten er bl.a. aktuel, når barnet eller den unge har vanskeligheder i forhold til omgivelserne i hverdagen, skolen eller samfundet eller i øvrigt lever under utilfredsstillende forhold. Hverken § 153 eller § 154 er sanktioneret ved straf. Præsten er som alle andre omfattet af underretningspligten i § 154, men som offentlig ansat også af den skærpede pligt i § 153. Kendskab til eller mistanke om, at noget er galt, kan erhverves under det almindelige børnearbejde i kirken eller i arbejdet med minikonfirmander eller i forbindelse med konfirmandundervisningen eller på anden måde. Pligten gælder også andre ansatte i kirken, fx en sognemedhjælper ansat til børnearbejde.

Præstens tavshedspligt efter de almindelige regler herom i forvaltningslovens § 27 og straffelovens § 152 viger for pligten til at underrette kommunen efter *Serviceovens* § 153 (og § 154). Præsten kan således ikke påberåbe sig sin tavshedspligt. Lovgiver har med andre ord valgt at prioritere hensynet til det udsatte barn eller den udsatte unge over hensynet til den, der fx i en

Om præsters tavshedspligt

sjælesørgerisk samtale med præsten eller på anden måde har givet oplysninger, der aktiverer underretningspligten. Pligten gælder ikke, hvis der er tale om begivenheder, der ligger tilbage i tiden. Beskyttelsesobjektet er barnets situation nu og i fremtiden.

Når tavshedspligten viger for underretningspligten, gælder vidneudelukkelsen ikke. En præst har således i en sådan situation uanset reglerne i retsplejelovens § 170 pligt til at afgive vidneforklaring.

Man kan i den forbindelse spørge, om der er en pligt til at afværge en mulig forestående forbrydelse. Ja, der er i et vist begrænset omfang en sådan afværgepligt efter straffelovens § 141, der kan løftes ved anmeldelse til politiet. Bestemmelsen, der vel kan ses som en kodificering af en nødretlig grund sætning, omfatter imidlertid kun forbrydelser mod staten eller de øverste statsmyndigheder, eller forbrydelser “ ... der medfører fare for menneskers liv eller velfærd eller for betydelige samfundsværdier ... “. Der er altså ikke en almindelig pligt til at melde forbrydelser til politiet, og bestemmelsen i § 141 vedrører ikke forhold i fortiden. Retspraksis efter § 141 er meget sparsom. På den anden side vil politiet næppe undlade at reagere på en anonym anmeldelse, hvis omstændighederne gør en indsats påkrævet.

Afsluttende bemærkninger

Præster har en vidtgående tavshedspligt. Det følger ikke af de almindelige regler herom i forvaltningsloven og straffeloven, der gælder lige meget for præster som for andre i offentlig tjeneste eller hverv. Den særlige bestemmelse om præsters tavshedspligt i *Danske Lov* har også begrænset betydning. Det særlige for præster er, at præster ikke efter retsplejelovens vidneregler kan pålægges at afgive vidneforklaring for retten. Det gælder, selvom vægtige samfundshensyn mv. er på spil. Men også denne regel brydes. *Service-lovens* regler om underretningspligt i relation til børn og unge gælder også for præster. Her har lovgiver valgt at prioritere hensynet til udsatte børn og unge over præsters tavshedspligt.

Litteratur

Vogter, John 1999: *Forvaltningsloven med kommentarer*.

Gammeltoft-Hansen, Hans m. fl. 2002: *Forvaltningsret*.

Karnovs Lovsamling, 2010.

Jørgensen, Anders 2011: *Decorumkrav for præster*.

Peter Christensen, cand.jur. og Ph.d., formand for Selskab for Kirkeret.
E-mail: peterchr@mail.dk

Tavshedspligt for præster

Bodil Abildgaard

Præster har en særlig tavshedspligt, der er formuleret i *Danske Lov*. Men tavshedspligten har grænser. *Serviceovens* krav om underretning i sager vedrørende omsorgssvigt og mishandling af børn har forrang. Men det er ikke sager om overtrædelse af tavshedspligten, der overbebyrder bispekontorerne.

I den seneste tid har tavshedspligten være meget diskuteret i den teologiske verden. Fra mit arbejde som stiftskontorchef i Viborg Stift kan jeg dog konstatere, at det ikke er sager om overtrædelse af tavshedspligten, der overbebyrder bispekontorerne. Det er mit indtryk, at de heller ikke findes i stort tal på de andre bispekontorer; men det ved jeg i realiteten ikke noget om. Vi har også vores tavshedspligt.

For præster gælder der de almindelige regler om tavshedspligt i forvaltningsloven, *Serviceoven*, retsplejeloven, straffeloven og tjenestemandsløven. Særligt for præster gælder også reglen i *Danske Lov*, som lyder:

Præsten maa ikke (uden sit Kalds Fortabelse) aabenbare hvad nogen for hannem i lønlig Skriftemaal bekient haver, med mindre det kunde angaa noget Forræderj, eller Ulykke, som ved Præstens Aabenbarelse kunde forrekommis; Og dog bør dens Navn, som det bekient haver, saa vit mueligt er, at fortiis.

Denne ordlyd har stået uforandret siden 1683. Det er således en ganske gammel bestemmelse, der er kendetegnende for præsters arbejde. Det er så at sige præsternes adelsmærke. Stort set alle i det danske samfund kender præstens særlige tavshedspligt.

Efter retsplejeloven er det således, at præster – som de eneste sammen med de advokater, der forsvarer tiltalte i straffesager – aldrig kan blive pålagt

vidnepligt om, hvad de har erfaret i deres arbejde som præster og forsvarer. Andre professionsgrupper med tavshedspligt, såsom læger, kan imidlertid godt blive pålagt at udtale sig i retten i særlige tilfælde. Præster har således en af de mest vidtgående tavshedspligter, der er foreskrevet for nogen faglig gruppe her i landet.

Kort beskrevet indebærer reglerne i *Danske Lov* isoleret set, at en præst ikke må videregive, hvad der betros præsten i lønligt skriftemål, med mindre en ulykke eller forræderi kan afværges derved. Det må antages, at en ulykke/forbrydelsen skal være af en vis alvorlig karakter. Hvor alvorlig, hændelsen skal være, for at et brud på tavspligten kan ske uden konsekvenser, er ikke tydeligt. Er der tale om en forbrydelse, er et godt udgangspunkt efter min mening at se på, hvordan straffeloven har takseret forbrydelsen strafmæssigt. Det er klart, at hvor der er hjemlet livstidsstraf eller en mangeårig fængselsstraf er mulig og sandsynlig, vil forbrydelsen have tilpas alvorlig karakter til, at tavshedspligten lovligt kan brydes uden ansættelsesretlige konsekvenser eller andre konsekvenser. Bestemmelsen siger derudover, at præsten ikke må oplyse om en hændelse, der allerede har fundet sted, fordi præsten i et sådant tilfælde ikke længere kan afværge ulykke/forbrydelse.

Tavshedspligten modificeres dog i det omfang, der er givet et samtykke – skriftligt eller mundtligt – til at videregive oplysningerne. Her skal man selvsagt være opmærksom på, at det vil være op til præsten at bevise, at et sådan samtykke er givet på den ene eller den anden måde. Det er klart, at hvad en præst måtte erfare som almindelig borger i landet, ikke er omfattet af reglerne om tavshedspligt, f.eks. hvis præsten er vidne til en færdselsulykke, et overfald m.v. “Lønligt skriftemål” må i en moderne sammenhæng forstås som den fortrolige samtale, præsten har med en borger uanset tid og sted.

I de seneste år har der været en del debat om børn, der vantrives, og hvem der i den forbindelse skal drage omsorg for at underrette myndighederne herom. Diskussionen har i den forbindelse gået på, om bestemmelsen i *Danske Lov* betyder, at præster skal tie, hvis en præst i et “lønligt skriftemål” får kendskab til børn, hvor forældrene eller andre personer tæt på barnet krænker barnet. Det kan være, at denne oplysning kommer til præsten i en fortrolig samtale enten med krænkeren selv – eksempelvis en forælder – eller med den krænkede – nemlig barnet. Herefter opstår problemet, om præsten i disse tilfælde skal gå videre til myndighederne med oplysningerne. Det for-

Tavshedspligt for præster

udsættes, at præsten har en formodning om, at de oplysninger, der kommer frem, er sande, og at præsten ikke har kunnet formå vedkommende, som har haft den fortrolige samtale med præsten, til at tillade, at disse oplysninger videregives.

Serviceloven § 154 har følgende ordlyd:

Den, der får kendskab til, at et barn eller en ung under 18 år fra forældres eller andre opdragers side udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, har pligt til at underrette kommunen.

Denne bestemmelse gælder som udgangspunkt alle. Altså ikke kun sagsbehandlere i kommunen m.v., men alle borgere. I kommentaren i Karnovs Lovsamling er det specielt nævnt, at også læger – med den særlige tavshedspligt, de har – er omfattet af bestemmelsen. Dog vil en anmodning om anonymitet som udgangspunkt blive respekteret. Der er ikke i loven eller forarbejderne taget udtrykkelig stilling til forholdet mellem underretningspligten og præsters tavshedspligt.

På baggrund af den tilsyneladende uforenelighed mellem den gamle bestemmelse i *Danske Lov* og den nye bestemmelse i *Serviceloven* besluttede Kirkeministeriet efter forespørgsel herom i Folketinget at udarbejde en redegørelse over rækkevidden af præsters tavshedspligt. Redegørelsen konkluderer, at bestemmelsen i *Serviceloven* har forrang frem for *Danske Lov*. Konklusionen i redegørelsen er følgende:

Det betyder, at en præst i folkekirken i alle tilfælde har pligt til at underrette vedkommende kommune, hvis præsten som led i sit arbejde får kendskab til forhold, der giver en formodning om, at et barn eller en ung under 18 år har behov for særlig støtte. Dette gælder altså også, selv om præsten har fået kendskab til forholdene under en sjælesorgssamtale.

Som nævnt i indledningen, er tavshedspligt-området sjældent noget, der i praksis volder problemer, men det er selvfølgelig hensigtsmæssigt at be-

Bodil Abildgaard

handle og debattere grænserne, sådan at vi efterfølgende løber ind i så få problemer som muligt.

Bodil Abildgaard er cand.jur. og stiftskontorchef i Viborg Stift
E-mail: bab@km.dk

Tavshed er guld

Elmo Due

Forholdet mellem *Danske Lovs* bestemmelser om præsters tavshedspligt og *Servicelovens* underretningspligt har været genstand for divergerende fortolkninger. I artiklen bliver lovgivningens receptionshistorie gennemgået, herunder fortolkningen af *Danske Lovs* bestemmelser.

Artiklen giver os dermed et indblik i det juridiske maskinrum, som trods juridisk afklaring efterlader usikkerhed med hensyn til børns og unges ret til sjælesørgerisk tavshed. Dermed anspores til teologisk eftertænksomhed, når juristerne har forladt arenaen, og i et nordisk perspektiv rejses spørgsmålet om vores syn på samfundet.

Juraen er forandringsparat

I en artikel i *Præsteforeningens Blad* (1994/16) giver daværende kontorchef i kirkeministeriet Steffen Brunés en ganske skarp, men også restriktiv fortolkning af tavshedspligten, idet han udtrykkelig nævner, at: "Tavshedspligt har man også i relation til f. eks. sociale myndigheder, politimyndigheder, interesseorganisationer, fagforeninger. Tilsvarende gælder i forhold til læger, psykologer og øvrige behandlere" (Brunnés, 316).

Denne fortolkning var åbenbart stadig gældende, da en præst i 2004 spurgte kirkeministeriet om en vejledning i tavshedspligten versus underretningspligten, men der var i mellemtiden sket noget. Det nye i forhold til Brunés artikel fra 1994 var, at svaret inddrog *Serviceloven*, som i 1998 afløste bistandsloven; men ikke desto mindre var det entydigt og klart, for om underretningspligten hedder det nemlig: "Det er kirkeministeriets opfattelse, at bestemmelsen sigter på offentligt ansatte inden for det sociale eller det

sundhedsmæssige område, og at folkekirkenes præster ikke omfattes af bestemmelsen” (gengivet i *Kristeligt Dagblad*, 17. juni 2010).

Denne fortolkning af *Serviceloven* kunne kirkeministeriet finde en indirekte støtte til af den enkle kendsgerning, at hverken præsterne eller forsvarsadvokaterne var nævnt i loven. Da præster og forsvarsadvokater imidlertid indtager en særlig rolle i retsplejeloven § 170,¹ for så vidt som de i modsætning til læger eller advokater ikke af retten kan pålægges vidnepligt, kunne man måske have forventet, at dette forhold var indgået i det forberedende arbejde, og at det ville fremgå af loven eller bekendtgørelser, hvis også *Servicelovens* bestemmelser om indberetningspligt skulle omfatte disse to grupper. Så det var en nærliggende formodning, at lovgiverne ikke et sekund havde tænkt sig, at loven skulle rette sig mod præster eller forsvarsadvokater. I hvert fald var kirkeministeriets holdning klar. Der var ikke sket ændringer i præsters tavshedspligt i anledning af *Serviceloven*.

Det var der så alligevel, da Birthe Rønn Hornbech 14. maj 2010 skriver et indlæg i *Kristeligt Dagblad*, for heri understreger hun, at underretningspligten også gælder for præster. Og hun citerer direkte fra den vejledning, som nu var blevet lagt ind på kirkeministeriets hjemmeside: “Der er altså ingen i det danske samfund, der kan unddrage sig sociallovgivningens underretningspligt”. Og der fortsættes i en let tone, som om den nye fortolkning er den mest selvindlysende sag i verden. “Vigtigst er det, at adel og borger, præster og bønder, at vi alle har en pligt til at underrette kommunen og straffes ved undladelse”.

Baggrunden for kirkeministerens indlæg var naturligvis de mange sager om katolske præsters pædofili og den relativt ophidsede debat, de affødte, og det var nok også den debat, som allerede et par måneder forinden, nemlig d. 19 marts, foranledigede Karina Lorentzen Dehnhardt, SF, til at stille følgende spørgsmål i folketinget: “Ministeren bedes redgøre for rækkevidden af præsters o. lign. tavshedspligt inden for de anerkendte trossamfund i Danmark sammenholdt med *Servicelovens* regler om indberetningspligt herunder hvem der har den skærpede indberetningspligt og om f.eks. præster i folkekirken er omfattet af den skærpede indberetningspligt i *Servicelovens* § 153”.

Tavshed er guld

Bortset fra, at underretningspligten her bliver kaldt indberetningspligt, angiver spørgsmålet meget godt, hvad der er det juridiske problem, nemlig *Danske Lovs 2-5-20* versus *Serviceovens § 153*.

Justitsministeriets vurdering

Svaret kommer til retsudvalget en god uges tid inden Rønn Hornbechs indlæg i *Kristeligt Dagblad*, nemlig d. 5. maj, og består i en grundig redegørelse og overvejelse, som bygger på oplysninger fra såvel Rønn Hornbechs kirkeministerium som socialministeriet. Efter at have gennemgået de velkendte regler fra *Danske Lov*, som dels beskriver tavshedspligten og dels dens grænser, nemlig når man kan forhindre grove forbrydelser. Det er i øvrigt en lovbestemmelse, som ifølge kirkeministeriet ikke gælder for andre end præster i Folkekirken, selv om lovteksten ikke direkte udelukker andre trossamfund.

Herefter redegøres der for hvilke personer, der har en særlig underretningspligt til kommunen ifølge *Serviceoven § 153*, stk. 1 og den deraf afledte bekendtgørelse (nov. 2007).² Loven lyder som følger:

§ 153, stk. 1: Personer, der udøver offentlig tjeneste eller offentligt hverv, skal underrette kommunen, hvis de under udøvelsen af tjenesten eller hvervet får kendskab til forhold, der giver formodning om, at et barn eller en ung under 18 år har behov for særlig støtte.

Det dilemma, som herved opstår, bliver i besvarelsen fra Justitsministeriets lovkontor meget klart formuleret:

Der kan således opstå tilfælde, hvor en præst har tavshedspligt i forhold til oplysninger, som den pågældende, bedømt ud fra den ordning, som følger af lov om social service, har pligt til at underrette vedkommende kommune om. I sådant tilfælde er spørgsmålet nærmere, om tavshedspligten går forud for underretningspligten eller omvendt.

Problemet er ikke, at præster ligesom andre offentlige ansatte er underlagt en almindelig tavshedspligt i medfør af § 152 i Straffeloven, men at der gælder en særlig tavshedspligt jf. *Danske Lov*. Den gælder, som det så elegant udtrykkes, “ved en såkaldt sjælesorgssamtale”.

Denne konflikt mellem lovene var der ikke taget hensyn til i forarbejdet til *Serviceloven*, fremgår det af et svar fra socialministeriet, ligesom der ikke kendes til sager, hvor spørgsmålet er forelagt domstolene. Det bliver grunden til, at der alene må foretages et skøn ud fra de almindelige juridiske fortolkningsprincipper, og besvarelsen bliver nu et skoleeksempel i, hvordan man når frem til en vurdering, når kilderne ikke er entydige. Den vil jeg gerne skitsere, både fordi den giver et interessant indblik i det juridiske maskinrum, men også fordi den bliver udslagsgivende for kirkeministeriets opfattelse af sagen.

Lex superior, lex specialis og lex posterior

Det første relevante fortolkningsprincip er princippet om “Lex superior”, som betyder, at den regel, som baserer sig på det højeste retskildeniveau, skal være den gældende. Imidlertid hviler både tavshedspligten og underretningspligten på lovniveau, så her er ingen hjælp at hente. Derfor griber man til den såkaldte “lex specialis”, der siger, at den lov, som har den mere specielle bestemmelse, går forud fremfor den mindre specielle, men igen: Her mener lovkontoret, at sagen er lige. Det kunne måske undre en og anden, for *Serviceloven* nævner ikke præsters tavshedspligt med et eneste ord, men begrundelsen er formodentlig, at *Danske Lov* ganske vist handler specifikt om præster og deres tavshedspligt, men til gengæld handler *Serviceloven* specifikt om børn og unde under 18 år.

Så spændingen stiger, inden vi når til det tredje runde med det såkaldte “Lex posterior” princip, som ganske enkelt indebærer, at en nyere regel går forud for en ældre. Og det er så dette princip, der “i mangel af andre fortolkningsbidrag”, som det hedder i svaret, bliver baggrunden for en forsigtig konklusion, nemlig at justitsministeriet er “mest tilbøjelig til at mene”, at den skærpede underretningspligt går forud for den særlige tavshedspligt. I det omfang, præster i andre trossamfund ikke er offentligt ansatte, gælder

den skærpede underretningspligt naturligvis ikke dem. De er blot forpligtede som enhver anden borger, jf. den almindelige underretningspligt.

Men *Service-loven* gælder altså nu for præster i folkekirken, og det blev de efterfølgende oplyst om i et brev fra Kirkeministeriet, der henviser til et samråd med Justitsministeriet d. 6. maj 2010, og hvor kirkeministeriet tilslutter sig justitsministeriets ovennævnte fortolkning af forholdet mellem *Danske Lov* og *Service-loven*, “Kirkeministeriet kan i det hele tilslutte sig justitsministerens gennemgang af gældende ret”, som det hedder.

Tavshedspligt under kontrol

Hvem vil ikke forhindre, at et barn lider alvorlig overlast, f.eks. et seksuelt overgreb? Og hvem vil ikke i givet fald følge *Danske Lovs* bestemmelser af tavshedspligtens begrænsede omfang, når det gælder om at forhindre alvorlige forbrydelser? For *Danske Lov* er tavshedspligten ganske vist absolut, men den er ikke grænseløs. for i det omfang, en alvorlig forbrydelse kan forhindres, skal det ske, også selvom om det sker ved hjælp af oplysninger fra sjælesorgssamtalen.

Imidlertid har dette ikke været nok for lovgiverne, for ifølge *Service-loven* skal præsten nu ikke blot “åbenbare”, hvad der kunne forhindre eller forebygge (“forrekommis”) en alvorlig forbrydelse, som det hedder i *Danske Lov*, man skal ikke blot kun handle på viden, man skal ifølge *Service-loven* også handle på formodninger (“kendskab til forhold, der giver anledning til formodning” (min understregning)). Og det er en formulering og et problem, der efter min mening stiller præster i en umulig situation. For hvornår er en formodning en formodning? Det betyder efter mit skøn ikke blot, at der bliver skabt usikkerhed hos præster, men desto værre også for dem, der vil tale med præsten i tiltro til, at det sker i fuld fortrolighed. Men fra nu af altså kun på skønnet for ikke at sige formodet fortrolighed, når det drejer sig om børn eller unge under 18, der har behov for særlig støtte. Hvad det i givet fald kunne være tale om, fremgår af den almindelige underretningspligt, *Service-loven* § 154, som man vel må formode også gælder i sjælesorgssituationen. Her hedder det, at “Den, der får kendskab til, at et barn eller en ung under 18 år fra forældres eller andre opdrageres side udsættes for vanrøgt eller ned-

værdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, har pligt til at underrette kommunen”. Umiddelbart lyder det jo meget omsorgsfuldt, men der er nok mange teenagere, der fra tid til anden føler sig nedværdigende behandlet, og hvad med sundheden, hvis der ryges i hjemmet?

Et andet aspekt har dommer Peter Garde peget på i et indlæg i Kristeligt Dagblad, nemlig tidsaspektet. Også det bringer usikkerhed ind i forhold til tavshedspligten. Det har hidtil været en gylden regel i forlængelse af *Danske Lov*, at tavshedspligten gjaldt fortidens synder, hvad der var sket, var sket. Her var der ingen indskrænkninger eller forbehold. Undtagelser eller lemper af pligten kunne der kun blive tale om, når det drejede sig om fremtidige forbrydelser eller lidelser.

Det var i det mindste en god tommelfingerregel. Men mon den kan oprettholdes, når præsterne også skal underrette myndighederne, når et barn eller ung har brug for særlig omsorg? Vil det ikke nødvendigvis betyde, at også forhold, der hører fortiden til skal røbes?

Det kan derfor efter min mening ikke skjules, at der således er skabt usikkerhed om børns og unges ret til sjælesørgerisk tavshed, en svækkelse, som netop skyldes usikkerheden om, hvornår tavshedspligten gælder, og hvornår den ikke gælder. Det er utvivlsomt noget, de mange nye ungdomspræster også vil få at mærke. Og efter min mening en unødvendig usikkerhed. *Danske Lov* er fuldt ud tilstrækkelig og har været det siden 1683!

Nu kunne den “formodning”, som altså er lovens formulering (15.4 1983) imidlertid også friste til at give en fortolkning, som egentlig må ende med, at alt kan forblive ved det gamle. En sådan beroligende stemme lød fra daværende biskop Kresten Drejergaard, som ugen efter, at der var blevet stillet spørgsmål i retsudvalget, havde et længere indlæg i *Kristeligt Dagblad* (24. marts 2010). Her støtter han sig til retsplejeloven (som justitsministeriets lovkontor jo mærkelig nok ikke har fundet anledning til at inddrage i deres besvarelse), der som tidligere nævnt ikke giver domstolen ret til at kræve vidneforklaring af præster og forsvarsadvokater. Det indebærer, at en præst den ene dag er forpligtet til at underrette kommunen, den næste dag kan nægte at udtale sig i retten. Altså nok en usikkerhed. Men retsplejelovens bestemmelse understreger præsternes særlige tavshedspligt, og i administrationen af tavshedspligten er det ifølge Drejergaard “præsterne selv, der ud af

egen skønsomhed i den konkrete situation skal afgøre, hvad der er rigtigt at gøre eller ikke at gøre.” Og begrundelsen er, at den slags sager kan man ikke regelsætte for, selv om “politikere under indtryk af en aktuel diskussion stiller krav om, at man må have bragt præsters tavshedspligt under kontrol.”

På trods af, at Drejergaard i samme artikel kan tale om, at der er sket “et skred fra tavshedspligt til underretningspligt”, så giver hans formuleringer og sigtet i artiklen ikke desto mindre indtryk af, at han egentlig mener, at *Danske Lovs* bestemmelser er fuldt ud tilstrækkelige, og at det i praksis er dem, man må følge og så nichts weiter.

Men er *Servicelovens* særlige bestemmelser så bare et slag i luften, og er Kirkeministeriets ændrede retorik så blot i anledning af en oprørt folkestemning? Ja, hvorfor egentlig ikke?

Man skulle have været jurist! For bortset fra konflikten mellem de to love er sagen med juridiske briller klar: Præsten skal følge *Servicelovens* § 153 underrette. Og dermed færdig. Så hvorfor al den usikkerhed, man hører om fra præsternes side? Kan præster ikke læse indenad? Men sagen er jo, at det først er, når juristen har forladt podiet, at vanskelighederne begynder.

“Ett skyddat rum”

Befolkningen blev beroliget, debatten svandt hen. Men hvad var der egentlig sket? Ifølge Drejergaards fortolkning så lidt som muligt. Var det blot en afklaring af tavshedspligten i *Danske Lov*? Ikke ifølge den grundige juridiske redegørelse fra justitsministeriets lovkontor, for juridisk set var der en modsigelse.

Men hvad med praksis, og hvad med en indgående teologisk drøftelse af tavshedspligten svarende til de juridiske overvejelser i lovkontoret. Den fandt aldrig sted, hverken under lovens udarbejdelse eller da den skulle nyfortolkes. Tilsyneladende var der en stiltiende enighed blandt biskopperne, Præsteforeningen og teologiske debattører om, at det ikke ville komme til at spille nogen særlig rolle i praksis. Det var, som om den lette tone i kirkeministerens formaning til “adel og borge, præster og bønder” om, at vi jo skal holde loven, var slået an og havde demonteret enhver dybere overvejelse af, hvorfor et samfund i sine love indskriver borgernes ret til tavshedspligt,

når de skrifter for en præst. I grunden var alt ved det gamle, for selvfølgelig skulle man overholde loven. Og klimaet i debatten tillod det nok heller ikke. Man skulle ikke sige meget, før man blev mistænkt for at ville beskytte pædofile katolske præster. Men var alt nu også ved det gamle?

Og det er måske det mest påfaldende: Den manglende teologiske diskussion i forbindelse med såvel lovens tilblivelse såvel som dens ankomst til den folkekirkelige virkelighed anno 2010. Ikke en sjæl i ministerierne skænkede tilsyneladende præsters tavshedspligt en tanke under lovens udarbejdelse, og det skyldes formodentlig ikke bare arrogance, men også, at præsterne ikke var inden for målskiven.

Det var derimod ansatte i sundheds- og skolevæsen. Mig bekendt blev Kirkeministeriet ikke inddraget før samrådet i maj 2010. Men på det tidspunkt var det egentlig svært at drøfte tavshedspligtens teologi og samfundsrelevans uden utidige konnotationer til de kriminelle forhold, der var blevet afsløret i den katolske kirke, utidige fordi der gennemgående ikke var tale om en sjælesørgerisk tavshedspligt men en administrativ og systembeskyttende tavshed.

I 2010 udkom der ikke desto mindre udsendt en omfattende rapport om tavshedspligten *Ett skyddat rum*³ på den anden side af Øresund. Det var et arbejde som var bestilt af Svenska Kyrkan, og udvalget bestod af flere biskopper, jurister og teologiske professorer. Desuden var der blevet indhentet høringssvar fra en række kirkesamfund – både søsterkirker uden for Sverige og frikirker i Sverige. I et af høringssvarene, fra Metodistkyrkan i Sverige, indledes redegørelsen med nogle formuleringer, som efter min mening danner en smuk ramme om tavshedspligtens teologi og berettigelse: “Pastors tynadsplikt finns till för att täcka över andras synd, problem och smärta, eftersom et samhälle inte kan existera om alla vet allt om alla. Det er endast Gud som mäktar med att ha kunskap om allt”.⁴

Dermed er der også peget på, at tavshedspligten ud over en tilgivelsens teologi forbinder sig med et bestemt syn på menneske og samfund. Når det drejer sig om samfundet, betyder det, at det ikke ubegrænset kan trænge sig ind på den enkelte borger og dennes gudsforhold, og det svarer til en teologisk antropologi, som bygger på gudbilledligheden. Derfor må ethvert menneske opfattes som et mysterium, der ikke kan gennemlyses totalt. Det har en urørlighedszone. Der er et utilgængeligt rum i hvert menneske, som

er forbeholdt gudsforholdet. Derfor er det jo også i f.eks. *Den lille katekismus*, at det ikke er for præsten, men for Gud, man bekender.

Andetsteds hos Luther, nemlig i Magnificat, bliver antropologien anskueliggjort som krop, sjæl og ånd ved en sammenligning med tabernaklet. Ligesom dette bestod af en forgård, hvor alt var synligt, således også med menneskets krop, og ligesom det hellige i tabernaklet kun var oplyst med en syvarmet lystempe, således med menneskets psyke, evner og anlæg, der ikke uden videre var synlige. Og endelig var der et rum for det allerhelligste. Det henlå i mørke og var billedet på Gudsforholdet eller ånden. Det er det "skyddede rum".

Af rapporten fremgår det i øvrigt, at både i Sverige og i Finland går tavshedspligten forud for anmeldelsespligten.

Noter

1. Retsplejelovens §170: "Mod dens ønske, som har krav på hemmeligholdelse, må vidneforklaring ikke afkræves præster i folkekirken eller andre trossamfund, læger, forsvarere, retsmæglere og advokater om det, som er kommet til deres kundskab ved udøvelsen af deres virksomhed"

Stk.2. Retten kan pålægge læger, retsmæglere og advokater*, bortset fra forsvarere i straffesager, at afgive vidneforklaring, når forklaringen anses for at være af afgørende betydning for sagens udfald, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettige til, at forklaring afkræves.

*Bemærk: Men ikke præster

2. 1998 versionen af *Servicebogen*: "§ 35: Personer, der udøver offentlig tjeneste skal underrette kommunen, hvis de får kendskab til forhold, der giver formodning om, at et barn eller en ung under 18 år har behov for særlig støtte. Alle offentlige ansatte er omfattet af reglen. Læger der ikke er offentligt ansat er også omfattet af reglen. Pligten foreligger, når barnet eller den unge har vanskeligheder ift. sine daglige omgivelser, skolen eller samfundet; når barnet eller den unge i øvrigt lever under utilfredsstillende forhold; når barnet

eller den unge pga. nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne har behov for hjælpeforanstaltninger”

3. *Ett skyddat rum, Tysnadsplikt i Svenska Kyrkan*, i serien Svenska Kyrkans Utredningar 2010/3.
4. Det er Erling Tiedemann, som i forbindelse med en konference om tavshedspligt har gjort mig opmærksom på citatet.

Elmo Due er lektor ved Folkekirken Uddannelsesinstitutioner, Pastorseminariet i København.

E-mail: ed@km.dk

Prästens tystnadsplikt i Sverige

Mats Nyberg

Diskussionen om forholdet mellem lovgivningsbestemmelser om præsters tavshedspligt og *Serviceovens* underretningspligt afspejles også i svensk debat, men i Sverige har man fastholdt en restriktiv fortolkning af præsters pligt til at tie om det, der er betroet præsten i sjælesørgerisk samtale. Præsten har med få modifikationer absolut tavshedspligt. Dette gælder ikke for andre ansatte i Svenska kyrkan. Debatten har afklaret de forskellige former for fortrolighed, kirkens medarbejdere arbejder under.

I Danmark finns det en tystnadsplikt för präster, en tystnadsplikt som dock inskränks av *meldepligten*. Denna plikt är omstridd, så vitt jag kan förstå, och också i Sverige finns det en debatt om prästens tystnadsplikt. År 2010 kom en inomkyrklig utredning om tystnadsplikten, där man föreslog några smärre justeringar men man ville inte göra några större förändringar, som riskerade att rubba allmänhetens förtroende för prästens tystnadsplikt. Så blev det inte heller. I Sverige har vi en tystnadsplikt för präster som också gäller för personer i motsvarande ställning inom andra trossamfund. Denna tystnadsplikt har stöd i svensk lag. En förutsättning är att kyrkan eller samfundet har stadgar om tystnadsplikt där det också framgår för vem den gäller. Med präst eller motsvarande avses i lagen en person som har erforderlig utbildning och kompetens för sin syssla och som utför den som sitt egentliga kall. Tystnadsplikten i lagens mening innebär att prästen (eller motsvarande i andra samfund) inte får kallas som vittne om sådant som erfarits under bikt eller enskild själavård.

Tystnadsplikten i det församlingsvårdande arbetet

I detta sammanhang måste man nämna att det enligt Svenska kyrkans kyrkoordning, dvs de stadgar som reglerar Svenska kyrkans organisation sedan den blivit skild från staten år 2000, finns en allmän tystnadsplikt i det församlingsvårdande arbetet. Den gäller för alla anställda och innebär att man inte får yppa sådant som kan vara till men för den person det rör sig om. Känsliga uppgifter får alltså inte utlämnas, varken skriftligt eller muntligt. Det får inte förtroendevalda och andra icke anställda göra heller då det gäller utlämning av känsliga uppgifter i skrift, men den muntliga delen är inte reglerad för dem såvida man inte skrivit på något lokalt avtal om det. För sådant som inte är känsligt gäller en offentlighetsprincip, dvs. att uppgifter i handlingar *måste* lämnas ut till dem som begär det (protokoll, handlingar mm).

Den särskilda tystnadsplikten för diakon och präst

För präster och diakoner gäller dessutom en särskild tystnadsplikt, vilken innebär att de inte får berätta något om det som framkommit under enskild själavård. Denna tystnadsplikt är inte knuten till en tjänst i kyrkan utan till vigningen, så den gäller därför också utanför tjänstesammanhanget.

För diakonens del kan den dock brytas vid tre tillfällen, vilket gör att man inte bör ta emot bikt som diakon. Dessa tre tillfällen är om konfidenten medger att man berättar, om diakonen kallas som vittne, och om det föreligger anmälningsskyldighet enligt lag eller enligt kyrkoordningen. Anmälningsskyldighet enligt lag gäller bara för de som arbetar i offentlig tjänst, t ex i en förskola eller skola som har offentligt stöd, eller om de arbetar inom t ex socialvården, men den gäller inte för den församlingsvårdande verksamheten, t ex för en diakon som arbetar i en församling eller på ett sjukhus som sjukhusdiakon, anställd av kyrkan. Däremot har hon eller han anmälningsskyldighet enligt kyrkoordningen sedan 2011, innan dess fanns det ingen sådan skyldighet. Många diakoner trodde nog att de hade en sådan skyldighet förut också men det var bara en möjlighet för dem, inte en skyldighet.

Anmälningsskyldigheten är i första hand tänkt att användas när man får veta att ett barn far illa, dvs. när de utsätts för övergrepp, misshandel eller

vanvård. För präster finns ingen möjlighet att anmäla sådant om de fått veta det i enskild själavård. Man säger därför att tystnadsplikten är *absolut* för präster. För diakoner är det annorlunda och det är med avsikt. Man menar att prästen kan uppmana den hjälpsökande (konfidenten) att tala med en diakon eller någon annan person som inte har absolut tystnadsplikt eller att uppmana dem att uppsöka dem man behöver försonas med eller liknande. Man kan också uppmana någon att gå till polisen eller andra myndigheter, men prästen får absolut icke göra det åt dem, inte ens på deras egen begäran! Om människor vill ha en hjälpare person som kan följa med dem och tala för dem ska de gå till diakonen, vill de ha någon som aldrig lämnar ut en uppgift ska de gå till prästen. Skillnaderna mellan prästs och diakons tystnadsplikt har blivit större sedan anmälningskyldigheten infördes för diakonerna 2011.

Prästens tystnadsplikt absolut...

Prästens tystnadsplikt är däremot fortsatt absolut, både för bikt och för enskild själavård i övrigt. Det finns dock ett undantag och det är om det framkommer hot (trussel) mot någon person, då får prästen varna denne eller i övrigt kontakta polis och andra myndigheter, men dock utan att röja konfidentens identitet.

Rättsläget här är lite oklart för å ena sidan sägs det att den allmänna skyldigheten att anmäla ett allvarligt brott är på gång slår ut tystnadsplikten, å andra sidan menar man att det inte är möjligt för prästen att röja identiteten på konfidenten. Vittnesförbudet hindrar att prästen kan *tvingas* avslöja det och om han eller hon gör det frivilligt kan kyrkan (domkapitlet) ingripa med olika sanktioner, varningar, prøvotid eller i värsta fall med att man blir obehörig att i fortsättningen utöva ämbetet som präst. Detta kan ske därför att prästen då har brutit mot prästlöftena och kyrkoordningen. Det finns idag ingen som förespråkar att man ska reglera frågan kring hotbilder mera utan man är nöjd med nuvarande praxis.

Prästen kan trots tystnadsplikten ta upp själavårdsfall (dock ej sådant som biktats) med en handledare, men bara om en ordentlig avidentifiering sker, så att man inte kan räkna ut vem det gäller. Det finns också ett annat un-

dantag som är relativt nytt, nämligen att polisen har rätt att bugga kyrkans telefon- och IT-korrespondens om det föreligger terrorhot eller hot mot rikets säkerhet. Man ville inte göra undantag för religiösa organisationer här eftersom man menar att många extremister har religiös anknytning. Finns det ingenting som handlar om terrorhot eller liknande måste dock materialet förstöras om det är enskild själavård man buggat (avlyssnat). Den absoluta tystnadsplikten har alltså några modifieringar, även den!

Överväganden

Tanken med den absoluta tystnadsplikten för prästerna är att människor ska kunna vända sig till en präst och vara säkra på att innehållet inte sipprar ut eller avslöjas. Skulle man göra undantag eller inskränkningar skulle allmänhetens förtroende för prästens tystnadsplikt kanske urholkas, och det anses vara av stort värde för kyrkans själavård att man kan vända sig i förtroende till en präst vad det än gäller. Prästen kan ändå arbeta med gärningsmän och förmå dem att bryta med sina vanor (och synder) och förmå dem att själva uppsöka andra personer, men om människor inte vågar vända sig till prästen i förtroende så skulle man förlora mer på det.

Det är viktigt, menar biskoparna i ett biskopsbrev (en skrift) i frågan, att man inte tar tystnadsplikten till intäkt för att undandra sig ansvaret när man fått veta att ett barn far illa. "För prästen återstår endast möjligheten att försöka förmå personen att själv ta de kontakter som kan behövas", skriver de dock om det man fått veta i ett samtal under tystnadsplikt.

Å andra sidan skulle jag tro att det inte är särskilt vanligt att vi präster får veta sådant som vi skulle kunna anmäla. Det är istället mycket sällsynt, de flesta samtal handlar ju om helt andra saker. Och det är av stort värde att veta att man kan vända sig till en präst med vad som helst i vetskap om att vederbörande inte kommer att föra det vidare. Det förväntas av oss.

Mats Nyberg er präst och lärare i själavård på Pastoralinstitutet i Lund
E-mail: mats.e.nyberg@svenskakyrkan.se

Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed

Johannes Henning Jensen

Det er falsk reklame at hævde, at præstens tavshedspligt er absolut. Præstens tavshedspligt har altid været forbundet med en afværgepligt, der i dag også optræder under betegnelsen underretningspligt. Men præsten skal både på prædikestolen, i samtalegrupper og undervisning være opmærksom på ikke at bruge eksempler og erfaringer, der kan henføres til konkrete personer. Manglende disciplin på det punkt er ødelæggende for tilliden til præsten.

“Tror du, jeg skal med på prædikestolen på søndag”? svarede min far mig. Jeg havde spurgt ham, hvordan han i sin høje alder havde det. Han var åbenlyst betænkelig ved at udtale sig om personlige forhold til sin egen søn. Han frygtede, at jeg som præst skulle fristes til i søndagens prædikener at misbruge fortrolige oplysninger fra personlige samtaler. Mistænksomheden var desværre velbegrundet i erfaringer, som jeg også selv har gjort ved lejlighedsvis at lytte til prædikener. Han havde hørt transmission af gudstjenester i radioen. Den gode ide med at bruge konkrete erfaringseksempler i prædikener kan blive til misbrug af fortrolige oplysninger om sognets beboere. Det er brud på tavshedspligten og skaber frygt for, at det også kan ske for én selv. I hvert fald skaber det en mistillid til præster og religiøse talere, som jeg dybt beklager, at jeg deler med min far.

Min baggrund for oplevelsen er, at jeg i min ungdom hørte utallige fromme prædikanter, der som centrum i deres taler havde sig selv og egne religiøse samtaler med detaljeret beskrevne personer. Derfor besluttede jeg, at dersom jeg blev præst, ville jeg aldrig bruge personlige erfaringer i mine prædikener. Det er først de seneste år, at jeg har brudt med denne meget negativt begrundede beslutning.

Erfaringsbaserede samtaler i undervisning

Det bør være muligt at bruge den gode metode med erfaringsbaserede samtaler i undervisning. I personfaglig supervision er det ligefrem en del af selve arbejdsmetoden. Men tavshedspligten må under ingen omstændigheder blive brudt ved brud på fortroligheden. *Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed.* Det er ikke nok at have overholdt formelle krav. Ingen hjælpsøgende må være bange for at blive omtalt, så det kan genkendes. Det undergraver tilliden til, at man kan få hjælp i fuldt fortrolige samtaler. Uanset om det sker i det professionelle behandlingsvæsen eller som personlig, individuel kontakt. Med et godt rygte om overholdelse af tavshedspligten følger tillid.

En oplagt mulighed er at anonymisere samtaler, når det er nødvendigt at bruge dem i faglig sammenhæng. Det betyder, at der ikke nævnes navne, og at alle unødvendige enkeltheder ligesom genkendelige tids- og stedsangivelser udelades. Desuden er det underordnet i undervisningen, *hvem* der har gjort de gode eller dårlige erfaringer, som fremdrages. Således kan der bruges opdigtede navne. Endelig er det betryggende kun at bruge samtaler, der omhandler mennesker, som ikke mere lever. Ellers er det naturligvis en forudsætning, at de berørte personer har accepteret, at samtalen omtales.

Tavshedspligtens overholdelse

For at sikre, at tavshedspligten bliver overholdt, må alle deltagerne i en gruppe indgå en klar aftale herom. Lederen i en gruppe skal jævnligt minde om betydningen af tavshedspligtens overholdelse. Hver gang en ny deltager bliver optaget i gruppen, skal de væsentlige aftaler om gruppens arbejds måde gennemgås. Mennesker med den ubændige trang til at fortælle alt, hvad de hører om andre, kan naturligvis ikke optages som gruppedeltagere. Med mindre deres sensationsbehov kan erstattes af det engagement, som gruppedeltagelse giver. Har man et spændende liv, eller oplever man, at ens liv bliver betydeligt mere spændende ved at deltage i en gruppe, kan man sikkert komme ud over behovet for at sladre om andre. Det vil under alle omstændigheder være en god hjælp for et sådant menneske, om det vælger at gå

Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed

ind i en gruppe. Det kan hjælpe med at få standset denne belastende lidelse altid at "komme til" at snakke over sig. Det er dyb alvor, når man deltager i fortrolige samtaler, der behandler alvorlige begivenheder i andre deltagers liv. Det er en væsentlig virkning af det støttende miljø, at det er med til at standse nedbrydende adfærd.

Min erfaring er, at mennesker, der ellers havde været kendt for at sladre i det lokale miljø, var i stand til at ændre adfærd, da de selv fik behov for at få egne oplysninger beskyttet i gruppens fortrolighed. Kun en enkelt gang har jeg været ude for, at et par nye deltagere afviste at deltage i en gruppe, fordi de opfattede dette elementære krav om tavshedspligtens overholdelse som hemmelighedskræmmeri. Med den opfattelse synes jeg heller ikke, de skulle deltage i en støttende samtalegruppe. Derimod har jeg i de næsten 20 år, jeg har arbejdet med støttede samtalegrupper i et storby sogn, aldrig været ude for, at nogen af deltagerne har lækket oplysninger til skade for fortroligheden. Det er meget tankevækkende, at dette meget omtalte og alvorlige problem aldrig har vist sig i praksis i disse sognegrupper.

Det er indlysende, at deltagerne i en støttende samtalegruppe ikke kan tage spørgsmål op, som er belagt med professionel tavshedspligt fra arbejdspladsen. Således kan en præst naturligvis heller ikke gøre en gruppes deltagere delagtige i problemer, som omhandler præstens arbejde og tavshedspligt. Sådanne faglige emner skal henvises til den personfaglige supervision for fagfæller eller andre professionelle hjælpere.

Tavshedspligt for offentligt ansatte sjælesørgere

Som mange andre offentligt ansatte har præster ifølge tjenestemandslovens § 10, stk. 2 tavshedspligt med hensyn til de forhold, som man i sin tjenestes medfør bliver bekendt med, og hvis hemmeligholdelse i sagens natur er påkrævet og foreskrevet. Tavshedspligten ophører ikke med udtræden af tjenesten. Lignende betingelser er også almindelige i private ansættelser og kirkelige institutioner med hensyn til virksomhedens økonomiske forhold, patenter og personale-dispositioner. Ledelsen kan beslutte, hvad der skal hemmeligholdes.

På et begrænset område gælder bestemmelsen om, at det er med risiko for sit kalds fortabelse, dersom en præst åbenbarer, hvad der er blevet bekendt i lønligt skriftemål: Det drejer sig netop om fortrolige samtaler i forbindelse med sjælesorg og om oplysninger fra kirkebogen. Den strenge tavshedspligt omfatter derimod ikke, hvad man får af oplysninger fra andre kilder som fx omtale af, hvad der bliver snakket om i daglig færden på gader og stræder.

Undtagelser fra tavshedspligten

Mange har svært ved at forstå, at der er begrænsninger i præstens og andre sjælesørgeres tavshedspligt. Ligesom andre mennesker har en præst både ret og pligt til at bryde sin tavshedspligt i følgende tilfælde:

Under strafansvar skal man ved anmeldelse til øvrigheden søge at forebygge grove forbrydelser mod staten og øverste statsmyndigheder og forbrydelser, der kan medføre fare for menneskers liv og velfærd eller betydelige samfundsværdier. Har præsten fået betroet, hvem der har planlagt eller begået en forbrydelse, skal han dog så vidt muligt holde navnet hemmeligt (Roesen 1976, 186).

I lighed med alle andre offentligt ansatte gælder *den skærpede underretningspligt* også præster og andre tjenestemandslignende ansatte i folkekirken. Det fremgår således tydeligt, at oplysninger om eller blot begrundet mistanke om f. eks. misrøgt, misbrug og vold mod mindreårige og sagesløse skal meddeles til den lokale kommunens sociale myndighed. En præst kan ikke "parkere sit embedsansvar" hos en anden person. Præsten kan heller ikke bruge som undskyldning for undladelse af underretning til det offentlige, at han har underrettet sin overordnede arbejdsgiver, nemlig den tilsynsførende provst eller biskop.

Det personlige ansvar for overholdelse af tavshedspligt og retligt strafansvar for forsømmelse af den skærpede underretningspligt af begrundet mistanke om misbrug af unge under 18 år eller andre umyndige har ingen forældelsesfrist. Det er under alle omstændigheder nødvendigt for egen rets-

Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed

sikkerheds skyld at sikre sig skriftlig bekræftelse fra myndighederne af, at den lovpligtige underretning er sket. Hvad enten det er sket til den kirkelige tilsynsførende eller den lokale socialforvaltning. I tilfælde af mistanke eller direkte oplysninger om misbrug eller misrøgt af mindreårige vil det være tilrådeligt at begynde med at rådføre sig med sagkyndige fagfolk, f. eks. ved kontakt til en læge på det lokale hospital eller et specielt udvalg for børnemishandling, incest eller pædofili. Det skal understreges udtrykkeligt, at den almindelige underretningspligt gælder alle.

Om den skærpede underretningspligt hedder det i bekendtgørelsen nr. 699 af 7/6 2006 om den såkaldt "service-lovs" § 35: "Socialministeriet kan fastsætte regler, hvorefter personer, der udøver offentlig tjeneste, skal underrette kommunen, når de under udøvelse af deres hverv får kendskab til forhold, der giver formodning om, at et barn eller ung under 18 år har brug for særlig støtte. I § 36 hedder det: "den almen underretningspligt gælder enhver..."

I samme lovs § 36 står: "Den, der får kendskab til, at et barn eller en ung under 18 år fra forældres eller andre opdrageres side udsættes for vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare, har pligt til at underrette kommunen."

Læger og præster er ingen undtagelse. Det er falsk reklame at hævde, at hospitalspræster har "fuldkommen eller absolut tavshedspligt". Det er der i virkeligheden ingen, der har, hverken frivillig eller offentlig ansat. "Heller ikke præster i kirker og trossamfund kan dække en kommende seksualforbryder bag sjælesørgerisk tavshedspligt, svarer professor Lisbet Christoffersen, professor i Religion og Ret på Roskilde Universitet, i en kronik i *Politiken* 4. april 2010. Hendes redegørelse lyder: "Tavshedspligten om det, der er erfaret i sjælesorg, er både meget gammel (*Danske Lov* 1683 2-5-20) og stort set absolut. Retsplejelovens bestemmelse om vidnepligt i § 170 kap. 18 lyder: "Mod dens ønske, som har krav på hemmeligholdelse, må vidnepligt ikke afkræves præster i Folkekirken eller anerkendte trossamfund...". Der skal være et sted, hvor også vor tids Struensee kan lette sin samvittighed. Tavshedspligten i forhold til sjælesorg har i den sammenhæng, det her drejer sig om, betydning for en situation, hvor en præst under sjælesorg får kendskab til seksualforbrydelser begået af andre. Men selv for denne absolutte tavshedspligt gælder i dansk ret for alle

præster (også katolske), at de har pligt til at forhindre en kommende forbrydelse (“med mindre det kunde angaa noget Forræderj eller Ulykke, som ved Præstens Aabenbarelse kunde forekommis”)”.

Det er altså fortsat den gamle afværgeligt fra *Danske Lov*, der begrænser tavshedspligten, og ikke andet. Hvis underretningspligten således er indeholdt i den gamle bestemmelse om begrænsning af tavshedspligten i *Danske Lov*, er der i virkeligheden ikke tale om, at underretningspligten begrænser præstens tavshedspligt. Også alle andre både heltids- og deltidsansatte i folkekirken er som offentligt ansatte omfattet af den skærpede underretningspligt. Det er forsømmelse fra ledelsens side ikke at sørge for at udruste medarbejderne til at klare denne vanskelige opgave.

Ikke desto mindre har den omfattende lovgivning om terrorbekæmpelse efter 11. september 2001 skabt nye perspektiver for myndighedernes krav til offentligt ansatte om vidnepligt. Det bliver begrundet i hensynet til statens og offentlighedens sikkerhed. Hvad sker der med sjælesørgerens pligt til eget skøn, når retsvæsenet eller anden myndighed med trussel om straf dømmer en sjælesørger for lovbrud, dersom man nægter at afgive fortrolige oplysninger, som sjælesørgeren skønner at høre under tavshedspligt? Som det er sket i 2012 i en retssag mod militærpsykologen Merete Lindholm. Hun fastholdt heroisk sin holdning trods sin fagforening, tog sin straf på 90 dagbøder à 500 kroner og fik økonomisk støtte fra sympatiserende kolleger o.a. til at betale bøden.

På DR's forside skriver journalist Turi Kjerstine Meyhoff den 5. oktober 2011:

Psykologen Merete Lindholm er af retten blevet dømt til at bryde sin tavshedspligt i sag om mulig tortur af krigsfanger. I retten i dag gjorde hendes forsvarer det klart, at den nu pensionerede militærpsykolog ikke vil bryde sin tavshedspligt. Merete Lindholm forklarede selv, hvorfor hun nægter at følge rettens krav: Tavshedspligten er simpelthen ukrænkelig, når det handler om at hjælpe klienter til at få et godt liv igen. Hvis soldaterne ikke engang kan tale med deres psykolog om de forfærdelige ting, de enten har set eller været involveret i, så har de jo ikke en jordisk chance for at komme på fode igen.

Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed

Hun afviser, at det faktum, at hendes vidneforklaring muligvis kan kaste lys over mulig tortur-overgreb, er en gyldig grund til at bryde tavshedspligten. Skulle hun bryde sin tavshedspligt, skulle det være for at forhindre fremtidige forbrydelser. Det her er historie, og det må andre opklare. På spørgsmålet om, hvordan hun forholder sig til, at hendes vrangvilighed kan komme til at koste hende fængsels- eller bødestraf, lød svaret: Det synes jeg er uretfærdigt, men det må jeg tage med. For at komme til bunds i sagen vil forsvarets auditører have hende til at fortælle, hvad tolken har fortalt hende. Men det nægter hun med henvisning til sin tavshedspligt”.

Er det i orden, at hun nægter at afgive vidne? Gælder tavshedspligten i dette forhold eller ej? Er konsekvensen af myndighedernes indskrænkning af embedsbærerens ansvar for det faglige skøn ikke, at den faglige kompetence underkendes af lovgivningsmagten? Vil tilliden til hjælpepersoner som psykologer, præster og plejepersonale dermed undergraves, som Merete Lindholm fastholder? Da er der gået hul i tavshedspligten, dersom præstens lovsikrede arbejdsvilkår som tavshedspligtens overholder bliver undergravet, med fatal følge for brugerens tillid og tryghed ved at søge præstens fortrolighed.

Filmen “The Priest”

Tavshedspligtens dilemma er et populært tema, især i film om katolske skriftefædre. De spiller på, at sjælesørgeren kommer i samvittighedskvaler, når han i skriftestolen får betroelser om f.eks. seksuelle misbrug af børn. Det prekære er, at den katolske præst ved fortielse af sin medviden gør sig medskyldig. Er der tale om kriminelle forhold mod sagesløse, er det stafbart at tilbageholde underretningspligtig medviden. Ved misforstået nidkærhed over for tavshedspligtens overholdelse gør man sig medskyldig i, at misbrugeren kan fortsætte uhæmmet. Måske kan misbrugeren nå at slette afslørende spor eller udrydde sit offer, fordi præsten ikke kender sit ansvar og griber ind.

Det handler den canadiske instruktør Antonia Birds kendte engelske film "The Priest" fra 1995 blandt andet om. Begivenhederne ville retfærdigvis ikke kunne udspille sig i vore protestantiske landes kirker. Men præster kan i anonymt skiftemål modtage den slags oplysninger om misbrug og trusler mod andre mennesker. Det har mange oplevet i den moderne form for hemmeligt skrifte, der i vor tid almindeligvis foregår ved telefonopkald. Telefonen og IT har erstattet den hemmelige skriftestol. Det kan misbruges, ligesom den anonyme skriftestol.

I "The Priest" er der dog ikke tale om anonymt skriftemål. Den unge præst Greg modtager i skriftemål en skolepiges betroelse om faderens seksuelle overgreb. I stedet for at påtage sig den voksnes ansvar for sin medviden, pålægger pateren det misbrugte barn den alvorlige pligt at standse faderens incest mod hende. Dog gør pateren også et mislykket forsøg på at få pigens accept af, at han må tale med andre voksne om det. Det ønsker barnet ikke. Det er misforstået og hensynsløst, at pateren dermed lægger yderligere samvittighedskvaler på et misbrugt barn. Det er derimod den voksnes pligt og ansvar at klarlægge for barnet, at det er den voksne, der har pligt til at støtte og hjælpe hende fri af overgrebene. Ellers begår den medvidende præst ikke alene strafbar forsømmelse. Han gør sig også til hæler ved medvidende at lade det fortsætte. Det er svigt af barnet, og overholdelsen af tavshedspligten berettiger ikke bevidst beskyttelse af fortsat kriminalitet. Tavshedspligten skal beskytte den svage og hindre forbrydelsens fortsættelse. I filmen bliver pateren da også bagefter ved afsløringen af incestforholdet anklaget af pigens rasende mor for, at han udmærket vidste besked, men ikke greb ind. Forståeligt nok fordømmer moderen ham til helvede i fuld offentlighed.

Den hjælpsøgende har ikke tavshedspligt

Man bør altid være sig bevidst, at i samtaler under tavshedspligt er det kun sjælesørgeren, der er bundet af tavshedspligten. Aldrig den hjælpsøgende. En skuffet hjælpsøgende kan når som helst overfor offentligheden, fx til pressen, anklage sin sjælesørger for udtalelser og forsømmelser, mens sjælesørgeren ikke må omtale samtalens indhold. Man kan højst benægte, at udtalelserne svarer til det skete.

Hvad der er sagt i fortrolighed, skal bevares i fortrolighed

Det bliver ikke spor enklere, dersom det er medansatte, som spreder rygter om forhold, som en sjælesørger ikke må udtale sig om. Det er urimelige vilkår, som offentligt ansatte kan blive udsat for. Det skal understreges, at enhver sjælesørger, også frivillige, bør være sikret personlig støtte gennem sin kirkes eller organisations ledelse. Det er nødvendigt med forudgående træning og opfølgning igennem en eller anden form for supervision. Denne tryghedsforanstaltning skal sikre såvel medarbejder som hjælpsøgende ved at ledelsen tager højde for de belastende situationer, som kan opstå.

Det er en meget alvorlig og vanskelig opgave at skulle underrette om misbrug til den social myndighed. Man bør samtidig sikre sig, at det sker på en så besindig måde, at muligheden for efterforskning og fremtidigt tillidsforhold så vidt mulig opretholdes. Direkte konfrontation med misbrugeren må frarådes. Det vil sjældent kunne lade sig gøre uden risiko for, at sporene af ugerningen slettes, eller at de truede personer udsættes for forøget fare fra overgriberens side. Her er det en stor fordel, for ikke at sige en nødvendig forudsætning for et konstruktivt forløb i det nødvendige samarbejde, at sjælesørgere og de offentlige myndigheder kender hinanden i forvejen. Det må kraftigt anbefales, at begge parter bestræber sig på at være fortrolig med samarbejdet mellem de lokale, offentlige institutioner i kommunen og kirken.

Sikring af tavshedspligten

Det er i mange forhold vigtigt at kunne samarbejde med andre, som også sidder inde med betroede oplysninger under tavshedspligt. Forsvarlig forvaltning af den udvidede tavshedspligt er afgørende for at kunne samarbejde med flere offentlige myndigheder. Der kan i supervision og konsultation blandt fagfolk inden for samme arbejdsområde blive tale om at være dækket ind under udvidet tavshedspligt.

Det er nødvendigt at øve sig i at beskytte fortrolige oplysninger, så man ikke af vanvare kommer til at afsløre sig selv og andre. Jeg har gode erfaringer med følgende fremgangsmåde til sikring af tavshedspligtens overholdelse: For at sikre sig, at man selv overholder tavshedspligten, kan man straks fra begyndelsen af første samtale lade samtalepartneren, som man på

forhånd har fortrolige oplysninger om, selv få lov til at føre ordet. Ved at give den hjælpsøgende god tid til at fortælle alt om sig selv, bliver der også lejlighed til at høre alt om det, som man vidste i forvejen. Det gælder da om ikke at lade sig mærke med, hvad man vidste i forvejen, og at lægge godt mærke til, om man har fået alle de oplysninger fra personen selv, som man havde i forvejen. Så man er helt klar over, hvad der fortsat er tilbage, som hører under tavshedspligten. Og måske prøve indirekte at få også dét oplyst. Falder sjælesørgeren igennem her, er den andens tillid tabt.

Det er en stor lettelse over for en samtalepartner at vide, at man har alle oplysninger fra vedkommende selv. Egentlig er det også kun rimeligt, at et menneske får lov til selv at komme frem med sine egne oplysninger. Er de personlige oplysninger anderledes end det, man ved fra andre, kan det også bidrage til at belyse sagen. Det kan være en god oplevelse at lægge mærke til den betydning, fortælleren tillægger begivenhederne i sin egen beskrivelse.

Den, som mener at vide alting om andre på forhånd, er fordomsfuld. Forsøger man at gætte, ved at bryde ind med sin forhåndsviden, hindrer man sig selv i at få det fulde udbytte af den andens beretning. Samtidig afslører man sig som mest optaget af sig selv og sin egen bedreviden. Det bekræfter, at den, der giver sit medmenneske god tid til at udtrykke sig og samtidig er god til at bevare fortroligheden, virker tillidsvækkende på sine samtalepartnere. Det er hjælpekunsten.

Litteratur

Lund, Mogens A. 1997 *Konsulentarbejde og Supervision*. 2. udgave

Roesen, August 1976: *Dansk Kirkeret*, 3. udgave.

Johannes Henning Jensen, Forchammersvej 24 IV th. Frederiksberg. Tidl. sognepræst i Islev og underviser i sjælesorg på Diakonissestiftelsen. Efteruddannet i supervision på Kempler Institut og fortsat praktiserende.

E-mail: johanneshenningjensen@gmail.com

Med Big Brother hos lægen

Peter Birch

Den lægelige tavshedspligt er en afgørende forudsætning for god lægegerning. I en almindelig lægepraksis er det en daglig overvejelse, hvor grænserne for tavshedspligten går. Ikke mindst sager, hvor der er mistanke om vanrøgt eller misbrug af børn, kan være svære at vurdere. Men den slags dilemmaer er der ikke noget nyt i. I dag er lægens tavshedspligt især truet af moderne dataudnyttelse af patientoplysninger. Læger er bekymrede for udviklingen.

Læger er en af de faggrupper, der har tavshedspligt. Den lægelige tavshedspligt findes i sundhedslovens § 40, stk. 1, og beskrives af Lægeforeningen som 'en grundlæggende etisk fordring for læger og en afgørende forudsætning for god lægegerning'. I dag er den lægelige tavshedspligt truet af moderne elektronisk dataindsamling. Det har fået Lægeforeningen til at protestere – og omkring 40 lægehuse til at boykotte en database, der indsamler patientoplysninger. Lægerne mener, at den lægelige tavshedspligt er ved at blive udhulet. *Kritisk forum for praktisk teologi* har talt med Christian Grøn-bæk, der er praktiserende læge i Vejle:

Oplever du situationer, hvor din lægelige tavshedspligt placerer dig i et dilemma?
"Som læge har man skærpet underretningspligt efter *Serviceloven*. I tilfælde, hvor lægen får en mistanke eller viden om, at et barn under 18 år bliver misbrugt eller omsorgssvigtet, har man pligt til at underrette de kommunale myndigheder. Jeg oplever ca. en gang om året, jeg må underrette myndighederne om en mistanke af den art. Men det er jo langt fra enkelt at afgøre hver gang. I nogle tilfælde rejses mistanken af den ene part mod en tidligere ægtefælle, og de lægelige indicier er måske svage; de sager kan være svære at håndtere. Er det bedre at underrette en gang for meget, eller gør det mere

skade end gavn ved at underrette om noget, der siden viser sig at være ubegrundet og udløst af et had til ens eks?”

Der er egentlig ikke noget nyt i, at den slags dilemmaer knytter sig til den lægelige tavshedspligt. Og Christian Grønbæk understreger, at tavshedspligten ligger højt i lægens bevidsthed og daglige praksis:

“Jeg synes, at vi ofte flere gange dagligt må reflektere over, om vi må oplyse om det ene eller andet til en patient eller en kollega eller et personale”.

Nyt er det derimod, at lægerne i loven om almen praksis er blevet pålagt en pligt til at kode de diagnoser, de stiller. Kravet er begrundet i forskning; med kodningen kan man samle data på tværs af landet og fx vurdere omfanget af forskellige folkesygdomme som KOL, psykiske lidelser og hjerte-kar-sygdomme. Den enkelte læge har i dag pligt til at installere et modul på sin computer, som automatisk opfanger data fra den pågældende læges journaler, såkaldt datafangst. Ca. 40 lægepraksisser har valgt at trodse påbuddet og har ikke installeret modulet. Christian Grønbæk hører ikke til den gruppe af praktiserede læger, der har valgt at boykotte dataindsamling af patientoplysninger, men han forstår godt sine kollegers bekymring.

“Data-fangst er en meget stor gråzone, som jeg afgjort også er utryg ved. Det siges højt og helligt, at sigtet er forskningsmæssigt, og at dataindsamlingen alene sker for at udvikle kvaliteten i den lægefaglige behandling. Og at de data, der trækkes ud af lægens database, ikke kan personliggøres. Men når de indsamlede data vandrer igennem forskellige elektroniske led, bliver de faktisk på et tidspunkt personlige. Problemet er, at en diagnose kan være upræcis, hvis den fx baserer sig på en enkelt konsultation, eller siden kan vise sig at være helt forkert. Men gennem datafangsten vandrer diagnosen videre i datasystemerne og bliver tilgængelig for sundhedspersoner i fx kommunerne, hvor man vurderer en persons ret til sociale ydelser. Vi risikerer at stemple patienten med en diagnose, som siden viser sig at være overdrevet eller forkert. Og systemet betyder, at det fortrolige rum, der skal være mellem læge og patient, bliver stillet til rådighed for andre, der har andre interesser, fx kommuner eller forsikringsselskaber.”

En del læger mener, at dataindsamlingens fagre nye verden rummer alt for mange gråzoner og ‘huller’ og truer med at udhule den hævdvundne lægelige tavshedspligt.

Med Big Brother hos lægen

“At de oplysninger, der høstes af gennem datafangst, går videre til elektroniske systemer, hvor de kan identificeres til den enkelte, er der ikke mange patienter, der er klar over. Der er sket et skred; hvor vi for 10 år siden skulle have skriftligt samtykke fra patienterne for at kunne videregive personlige oplysninger til andre sundhedspersoner, er vi i dag i en situation, hvor data i realiteten bliver tilgængelige, uden at patienten er klar over omfanget”.

Christian Grønbæk er praktiserende læge i Vejle.

Talens åbenhed og intellektuel redelighed

Etiske overvejelser over tavshed og tale*

Ole Jensen

Lad mig begynde med en anekdote fra min præstetid i Maribo i 80'erne. Jeg holdt foredrag i sognehuset om medicinsk-etiske spørgsmål, herunder transplantation af store organer. Jeg nævnte, at efterhånden vil vi kunne få det ene efter det andet udskiftet, nogle organer flere gange efter hinanden. Der er dog en grænse. Man kan ikke forestille sig, at hjernen skulle kunne udskiftes, så ville man jo få en andens erindringer og oplevelser. På forreste bæk sad den lokale smedemester. "Ja, så skulle der i hvert fald være tavshedspligt", udbrød han spontant! Og det forstod man godt, når man kendte ham.

Den lader vi lige stå og vender os i stedet til foredragstitlens lidt usædvanlige udtryk, "*talens åbenhed*", som stammer fra K.E. Løgstrup, hvad mine opdragsgivere vil have været vidende om, da de stak mig emnet ud. "Talens åbenhed" er en af de tre, undertiden fire "livsytringer", Løgstrup kalder "*suveræne*". Og jeg tager mit udgangspunkt her og vender også løbende tilbage til Løgstrup.

* Teksten her er mit foredrag på et seminar om "Tavshed – åbenhed – sandhed. Tavshedspligten i retlig, teologisk og etisk perspektiv" på Teologisk Pædagogisk Center Løgumkloster i september 2012.

Talens åbenhed – en suveræn livsytring

Foruden “talens åbenhed” nævner Løgstrup “tillid” og “barmhjertighed” som suveræne livsytringer, og til slut i forfatterskabet også “håbet” – eller “livshåbet”, skulle man hellere sige. Tillid og talens åbenhed ligger i øvrigt meget tæt op ad hinanden (Løgstrup 1968, 93, se også Jensen 2007, 101-130).

Hvad mente han med at kalde disse livsytringer “suveræne”?

Løgstrup gik tidligt ind i modstandskampen under besættelsen. Det sidste par krigsår fungerede han som kurer mellem Frihedsrådets formand, Frode Jakobsen, og modstandsbevægelsens landsdelsledelser, i sagens natur en meget udsat position. Da hans egen gruppe i Aarhus blev trevlet op i efteråret 1944, undgik han arrestation og måtte gå under jorden frem til krigens afslutning.

En tidlig morgen bliver hans kone Rosemarie Løgstrup banket op af to Gestapo-officerer, af hvilke den ene – forhørsteknisk helt efter bogen – søger at skræmme hende, den anden at vinde hendes tillid, så hun kommer til at tale over sig og røbe sin mands opholdssted. Han er et dannet menneske, han optræder høfligt og chevaleresk – hun skal ikke være nervøs, det er ikke noget vigtigt, de skal bare lige “for en ordens skyld” spørge hendes mand om et par ting.

Filosofisk sagt benytter den høflige officer sig af, at der er forskel i *ontologisk rang* på tillid og mistillid og på talens åbenhed og forstillelse og løgn til at få hende til at plumpe i. At forskellen er “ontologisk” betyder, at den ligger i tilværelsen, som den på forhånd er indrettet. Det er ikke et spørgsmål om menneskelige vurderinger.

Jeg skal forklare mig nærmere.

Rosemarie Løgstrup har omgående gennemskuet spillet og er sig fuldstændig bevidst, at det gælder for hende, at lyve så stærkt, som en hest kan rende, og vildlede så godt som overhovedet muligt og gøre det så troværdigt som muligt. Ikke desto mindre “må hun hele tiden tage sig i en tilbøjelighed til at komme på talefod med manden” – sådan skriver Løgstrup i en anonymiseret skildring af hændelsen (Løgstrup 1972, 17). “Selv i denne situation, hvor det er livet om at gøre at føre den anden bag lyset”, føles det “naturstridigt” at forstille sig og lyve. Det skyldes “den elementære og *definitive* ejendommelighed, der er ved al tale som spontan livsytring, dens *åbenhed*.”

At tale er at tale ud. Det er ikke noget, som den enkelte gør talen til, det er den i forvejen, så at sige som *anonym* livsytring. Det er dens *suverænitæt*, som vi giver os ind under i samme øjeblik, vi giver os til at tale”.

Vi er uvilkårligt tilbøjelige til at sige sandheden. Det er talens væsen. I 2005, da daværende departementschef Nils Bernstein blev nationalbankdirektør, blev han spurgt om baggrunden for hans ry for åbenhed i administrationen. Han svarede: “Sandheden er så nem at huske!”

Og det har han jo ret i. Modsat løgnen. Normalt er det ikke tilrådeligt at lyve alene af den grund, at så må man ikke et sekund glemme, *at* man lyver, og *hvad* man lyver om. Glemmer man det blot et lille øjeblik, siger man jo sandheden. Sandheden er det selvfølgelige, løgnen det uselvfølgelige. Løgnen er defineret som det *ikke* at tale sandt, den er sandhedens fraværsmodus, siger man i filosofisprog, dens *deficiente modus*. Den er et *re-aktivt* fænomen – den lever af at reagere på noget andet, på sandheden – den er ikke noget i sig selv, som skyggen ikke er noget uden solen. Den er sandhedens parasit. Sandheden har ontologisk forrang eller primat frem for løgnen. Sådan er vores tilværelse simpelthen indrettet.

Det ytrer sig i, at almindelig intellektuel og moralsk redelighed uden videre byder os at tale sandt, dersom gode grunde ikke tilsiger noget andet. En tavshedspligt spiller således op mod en oftest uformuleret forudsat fordring om sandfærdighed, en sandhedspligt. Sandheden er det, der ligger lige for, og som ikke skal begrundes. Tavsheden skal der kunne gives gode grunde til, fordi den netop ikke ligger lige for. Den bærer bevisbyrden, så at sige. Det samme gælder i endnu højere grad fortielse, forstillelse og løgn.

Det er derfor, man holder seminarer om tavshedspligt. Sandheden har ikke brug for seminarer.

At holde på en hemmelighed, herunder noget, der er betroet en under tavshedspligt, er derfor noget meget aktivt, selvom det at holde mund i sig selv er noget passivt, en undladelse. Det er noget aktivt, der forudsætter selvkontrol og reflekterende moral. Hvis man glemmer tavshedspligten, taler man over sig.

Til talens væsen hører også, at den viser bort fra sig selv hen til emnet. Det betyder, at i den naturlige tale glemmer vi, at vi taler – talen bliver først ægte, når vi koncentrerer os om emnet. Man kan høre på en præst, der læser en tekst op, om han eller hun tænker på det, der står, eller bare læser mekanisk

af sted, hvad gammelkendte tekster og ritualer kan friste til. Men det røber sig omgående. Betoning, pauser, tonehøjde og rytme bliver falske, og dét besværliggør forståelsen for lytteren. Ved den gode læser indfinder meningen sig i lytteren på ubesværet vis. Ved den dårlige læser skal lytteren selv skabe meningen, så at sige på trods af læsningen. – Mange af os kan også huske de første gange, vi skulle tage ordet i en forsamling, hvor nervøs man var. Man hakkede og stammede i det, lige indtil man glemte situationen for emnet, så føjede sproget sig som en handske om en hånd. Det er dette *selvforglemmende* element i den suveræne livsytring, man hele tiden skal gøre vold på i forstillingen og løgnen, som i tilfældet Rosemarie Løgstrup.

Når jeg hører for eksempel et par damer sidde og bare lade munden løbe i timevis, bliver jeg helt svimmel og stum af betagelse og også lidt misundelig over, at de kan. Det er virkelig talens åbenhed for fuld udblæsning. Og det er ikke noget, de har lært eller ved af, og har heller ikke noget med socialklasse at gøre. Det er den herligste selvforglemmelse i spontan hengivelse til emnet med sproget og talen som det geniale middel, der fuldkommen følger sig efter det, det skal, uden at gøre opmærksom på sig selv.

Om damer som de to og om alle os andre gælder imidlertid, at man – akkurat i selvforglemmelsen – kan gå hen og “tale over sig”, eller man lader sig friste til at sladre, indimellem endog sladre med en lille gnækkende undertone af skadefryd blandet i. Det trives velsagtens overalt, men i hvert fald også i præstekredse og blandt universitetsansatte, skal jeg hilse og sige.

Religiøs tydning

Med talens åbenhed sættes der en *sandfærdigheds-* og *åbenhedsimpuls* ind i verden – ligesom der med tilliden sættes en *uforbeholdenhedsimpuls* ind i verden, med barmhjertigheden en *medfølelsesimpuls* og med håbet en *forventningsimpuls*.

Og der er *forskel i ontologisk rang* mellem disse impulser og deres *deficiente modi* eller fraværsmodi, som Løgstrup kalder “*tvungne eller kredsene tanker og følelser*” (se noten på side 45). Talens åbenheds fraværsmodus er – som vi har set – forstillelse, usandfærdighed og løgn, men også forbeholdenhed og lukkethed. Tillidens fraværsmodus er mistillid (mis-tillid), barmhjertig-

hedens er ligegyldighed og kynisme, håbets er håbløshed og livslede, *acedia* (en af middelalderens syv dødssynder). Overhovedet er det ressentiments som nid og nag, misundelse og skadefryd. De er helt og aldeles usuveræne, i sig selv livsnedbrydende, hvor de suveræne livsytringer er livsbefordrende og livsrumåbnende.

Forskellen i rang er en indbygget *etisk* forskel. De suveræne livsytringer er det, som *burde* være, og som modsiges og misbruges og ødelægges af de kredsende tanker og følelser, som er det, der ikke burde være. De suveræne livsytringer og deres fraværsmøder er delmængder af en mere fundamental forskel i “ontologisk rang mellem *godt og ondt*” i det hele taget (Løgstrup 1962, 523-535). Som sådan er den åbne tale, tilliden, barmhjertigheden og håbet *godheder*, foræring på forhånd til det at være menneske. Det er ontologiske godheder, givet med livet selv. Vi kan slet ikke lade være med at anse kærlighed for godt, kynisme for ondt, for eksempel – at det ene er godt, det andet ondt stammer ikke fra vore vurderinger. Det er ikke socialt konstrueret eller resultat af en social kontrakt. Det *er* sådan. (Den såkaldte naturalistiske fejlslutning – at man ikke kan udlede et bør af et er – holder ikke vand, i hvert fald ikke her (den holder ikke fænomenologisk vand, ville Løgstrup kunne sige)).

Med andre ord: Livsytringerne er ikke menneskeskabte. De er “givne”, siger Løgstrup. Sammen med rækker af andre godheder og forunderligheder ved tilværelsen “ligger de *en religiøs tydning* nær”, siger han (tilbagevendende udtryk i Metafysik-bindene). De gør en religiøs tydning nærliggende, kunne vi sige – den tydning, at de hidrører fra *magten til at være til i alt, som er til, så længe det er til*. Thi at godhederne findes, at de er “givet” i vores tilværelse, “tyder” på, at vi ikke er denne magt ligegyldige, og tænker vi sådan, har vi sagt *Gud* – i vores kristne bekendelse sker det med ordene “Gud Fader, himlens og jordens skaber”. Tilsvarende tyder kristendommen (og jødedommen) de fænomener, som ikke burde være, som resultater af syndefaldet eller mere omfattende: af faldet. Vi kunne kalde det forskellen på skabelsens og opretholdelsens fænomener på den ene side og syndefaldets, henholdsvis faldets fænomener på den anden. De første har ontologisk forrang for de sidste. Man kan ikke falde, uden at der er noget at falde ned fra. Derfor kommer skabelsen før (synde)faldet i bibelsk, mytisk tid. Det er

denne mytiske tidsfølge, vi “oversætter” til ontologisk rangfølge mellem de suveræne livsytringer og deres *deficiente modi*.

Vi er syndere i en falden verden

Men når nu de suveræne livsytringer er det gode, som burde være, og deres *deficiente modi* det onde, der ikke burde være, gælder det så ikke bare om at komme i gang med at være god. Komme i gang med at vise tillid, åbenhed, elske, fortrøste sig – leve som livet er skabt til at leves? Hver gang en eller anden ping interviewes og til sidst bliver spurgt om sit forhold til religion, er svaret med sikkerhed, at det er jo det dér, kristendommen går ud på, og i den forstand er han eller hun skam da også kristen og prøver sådan i al beskedenhed da også at efterleve det. Og Gud bedre det, om ikke mange præster siger nogenlunde det samme. Kristendom lig med moralsk idealisme?

Da jeg var en fjorten år, kunne jeg da heller ikke begribe, at vi ikke bare kunne beslutte, at fra i morgen er vi alle sammen bare gode. Indtil jeg opdagede, at man ikke kan elske på kommando, heller ikke hvis man selv er kommandøren, der åh så gerne vil være god. Enten elsker man, fordi man gør det og ikke kan lade være, eller også elsker man ikke. Og så hjælper selv-overtalelse, moral, pligt- og anstændighedsfølelse hverken fra eller til. Det er og forbliver kun en bleg erstatning. Et ægteskab kan for eksempel ikke fungere, hvis der kun er pligt tilbage. Hvormed ikke er sagt, at pligt ikke også er noget godt – intet ville fungere uden pligtfølelse, heller ikke ægteskaber, men det er som det næstbedste, det er godt. Pligten sætter ind, når det i sig selv gode, livsytringen, som vi ikke kan fremtrylle ved en viljesakt, udebliver. Pligthandlingen er nemlig til gengæld underlagt viljens herredømme.

På samme måde kan man ikke nære tillid eller åbne sig ved at tage sig sammen til det. Det bliver straks krampagtigt og røber sig som noget påtaget og dermed uægte. Det er det, der viser sig ved, at vi hakker og stammer i det, når vi skal tage ordet offentligt, og selvforglemmelsen ikke vil indfinde sig.

Vi kan ikke dirigere med de suveræne livsytringer og spænde dem for vore formål – de er frie fugle. Det er det suveræne ved dem, også det. De er ikke vores ydelse, men livets og dermed Vorherres som den, der har skabt og skaber livet. Det er det, Løgstrup ovenfor kaldte det anonyme ved dem.

At pligt må springe ind, hvor den suveræne livsytring udebliver, kommer af, at vi ikke længere lever i paradiset have. Vi er ikke bare gode, snarere tværtimod.

Når det kommer til stykket, vil vi os selv. Vi er *syndere*. Vi lukker af for de suveræne livsytringer – undtagen i de stunder, hvor Vorherre sørger for, at vi ikke gør, men lader det skabte liv få lov at udfolde sig via os – i leg, erotik, familielykke, venners lag, arbejdsglæde, livslust. Det er gave, hver gang. Oftest er det sammenhænge, hvor vore egeninteresser falder sammen med de andres. Så snart det koster afsavn, bliver det så som så med at give plads til det gode. Så afviser vi regelmæssigt gaven. Det er *syndefaldets* magt i os, det selviske og onde i egen barm – og i andres. Syndens virkelighed gør pligthandlinger nødvendige som det næstbedste.

Men tilbage til den fjortenårige. Kan vi så da ikke i det mindste gå i gang med at få det gode indført som pligthandlinger – det er jo altså bedre end ingenting. Men heller ikke det viser sig at være så enkelt. For hvad er det for handlinger, der er gode? Hidtil har vi talt om den etiske handlings motivside, hvor pligt erstatter kærlighed. Nu er vi landet ved den etiske handlings resultatside. Det er meget ofte meget svært at sige, hvilken handling der konkret er den gode.

Og det skyldes ikke kun *syndefaldet*, det onde, der stammer fra mennesker. Det skyldes nok så meget det onde i verden, som ikke er menneskefor-skyldt. Det skyldes *faldet* i det hele taget, som synden eller syndefaldet kun er en delmængde af. Den faldne verden er en verden, der ikke går op. En verden, hvor det ikke kan lade sig gøre at blive det, så mange stræber efter, et "helt menneske". En uforståelig verden, der ikke følger vores moral. Ens eget uigennemskuelige livsløb, der ender som et fragment. At døden findes, vores "arvefjende" (Grundtvig). At den onde skæbne findes, tænk på svært handicappede. Grusomheden i dyreverdenen. At tsunamier findes.

Faldets virkelighed gør, at der ikke går nogen lige vej fra den gode vilje til det gode handlingsresultat. Vi kan ikke slå op i en bog og se, hvad vi konkret skal gøre, heller ikke i Bibelen. Hvis vi kunne, var vi robotter, ikke frie og ansvarlige væsener.

Undertiden er forstillelse, løgn, mistro, magtanvendelse det rette

Vi så det ovenfor: Den gode handling kan konkret bestå i forstillelse og løgn. Situationen kan kræve det, som i tilfældet med Rosemarie Løgstrup og Gestapo-officeren. Situationen kan kræve, at vi går imod den skabte sandfærdighedsimpuls, som er talens væsen. At lyve er aldrig som sådan godt, men det kan være det *rigtige*, ja, det eneste rigtige – beklageligvis. Akkurat fordi vi er syndere og lever i en falden verden.

Fortielse kan også være en nødvendighed, ja, er det ofte. Var det ikke det, ville der ikke være brug for noget, der hedder tavshedspligt. Når fortielse eller tavshed er etisk fordret, er det, fordi der er hensyn, der vejer tungere end åbenheden. Hensynene kan ligge på en skala fra, at det er livet om at gøre, som i Rosemarie Løgstrups tilfælde, lige til små, fine hensynsfuldheder i den daglige omgang med hinanden, som at man ikke bruger det samme sprog, når man taler med sin gamle mormor, som man gør med sine jævnaldrende kammesjukker. Fordi det ville være et overgreb og gøre hende ked af det.

På samme måde med tillid og mistillid. Vi er nødt til at opdrage vores børn til at nære mistillid til rare enlige mandspersoner, der med slik og is vil lokke dem med op i deres lejlighed eller hen i deres bil. Undertiden er mistillid og skepsis på sin plads.

Og på samme måde med barmhjertighed. Man kan udvise sødsuppebarmhjertighed, for eksempel hvis et humant samfund glemmer offeret for forbryderen. Det var det, der var i spil, da Claus Meyer gav en voldsmand med kort, udstået straf en unik chance som lærling i sit bageri, mens offeret med en livslang 50 % invaliditet ikke havde fået tilnærmelsesvis lige så megen hjælp og tilmed nu kunne møde voldsmanden på gaden. Der overser man naivt tilværelsens forviklethed. Af samme skuffe kommer en del misforstået såkaldt kristelig idealisme.

I faldets verden findes det onde. Undertiden må det gode derfor befordres ved alt andet end sødsuppebarmhjertighed, ved magtanvendelse eller ligefrem voldsanvendelse – ellers løber kynikerne med det hele. Det er den uopgivelige kerne i Luthers to-regimente-lære. Undertiden må fyrsten befordre det gode ved sværdet, hedder det hos Luther. Hos os hedder det øvrighedens

magtanvendelsesmonopol, institutionaliseret i politi, fængselsvæsen, militær.

I en falden verden er der ikke uden videre en forbindelse fra det gode som sådan til det godes virkeliggørelse. Det var den ene af to ting, Løgstrup mente, da han sagde, at der ikke gives en kristen etik, og som jeg tilslutter mig: Der gives ikke en kristen *anvisningsetik* (Jensen 2013). Der gives et overordnet, uspecificeret bud: Du skal elske din næste som dig selv. At finde ud af, hvordan det konkret udmøntes, er op til os, afhængigt af situationens krav. Næstekærlighedsbuddet fortæller os kun, *at* vi skal være kærlige, tillidsfulde, åbne og så videre, ikke *hvordan*. Det giver ikke konkrete anvisninger. De anvisninger, der findes i Bibelen, er tidsbetingede og hjælper os ikke i dag. Indignation, retfærdig harme kan være det, der fordres. Kamp, oprør (modstandsret), selv krig (retfærdig krig) kan være det rette. For vi lever i faldets verden. (Se i øvrigt Appendix).

Åbenhed som politisk ide

Men hvad er da buddets og de suveræne livsytringers etiske funktion? Svaret på det afhænger af, om vi befinder os i de politiske handlingers rum (politisk taget i den oprindelige betydning af ordet: det, der angår *polis*, byen, det vil sige samfundet), eller om vi befinder os i nære mellemmenneskelige situationer, så at sige ansigt til ansigt med det andet menneske eller de andre.

Historien om den barmhjertige samaritaner handler om en mand, der “ynkedes inderligt” og gjorde, hvad han kunne, for at hjælpe et mishandlet medmenneske. Det er historien om en fuldbyrdet, suveræn livsytring, barmhjertigheden eller næstekærligheden. Her er vi i det nære mellemmenneskelige rum. Kan historien overføres til det politiske rum, spørger Løgstrup et sted og svarer: Ja, man kunne spinde videre på historien og forestille sig, at samaritaneren tog til Jerusalem og prøvede at påvirke myndighederne til at gøre noget ved røveriuvæsenet på vejen mellem Jeriko og Jerusalem. Den barmhjertige samaritaner bliver “den politiske samaritaner”.

Barmhjertighed går da fra at være en suveræn livsytring til at være *en politisk ide*, der kan tjene som *pejleretning* for politiske beslutninger og for et samfunds udvikling: Stræb i de politiske beslutninger efter at indrette sam-

fundet sådan, at der er hjælp for den nødstedte og svage, for eksempel ved at de bredeste skuldre bærer de tungeste byrder. Det er faktisk den ideale målsætning i den skandinaviske velfærdsmodel til forskel fra både den tyske, såkaldt bismarckske, og den engelske, såkaldt beveridgske, der begge bygger på et forsikringsprincip: Man får i forhold til det, man selv har indskudt i puljen. De vender derfor i sagens natur den tunge ende nedad – til forskel fra den skandinaviske (der i øvrigt i al ubemærkedhed er under langsom udhuling i den tyske og engelske retning, for eksempel ved det fortrin, folk med sygeforsikringer har for hurtigere behandling på privathospitaler frem for ikke-forsikrede, hvoraf nogle er afskåret fra at blive forsikrede ved at være “dårlige liv”, for gamle eller andet).

På samme måde kan de suveræne livsytringer tillid og talens åbenhed gøres til politiske ideer: Stræb efter at indrette samfundet sådan, at tillid kan trives, og sådan, at ordet er frit. Også hvad dét angår, er vi nået langt i de skandinaviske samfund, ja, i vid udstrækning er det så selvfølgelig for os, at vi ikke skønner på det. Men sådan er det jo langt fra alle steder i verden. Der er flere lukkede samfund end åbne.

Men selvom næstekærlighedsbuddet og de suveræne livsytringer kan transformeres til politiske ideer, ophører de ikke med kun at være *overordnede* målsætninger, akkurat kun pejleretninger. Hvordan de skal udmøntes i konkrete politiske beslutninger, giver de ingen entydige anvisninger på. Liberalisten vil i eksemplet ovenfor argumentere for selvforsikringsmodellen med henvisning til, at staten i den skandinaviske model bliver barnepige og hindrer den ansvarlighed for egen tilværelse og den fremdrift i samfundet, som i den sidste ende vil være det bedst mulige for flest mulige, inklusive de svageste. Én etisk vurdering står således over for en anden, og vi er henvist til at finde fælles løsninger via den folkelige, politiske drøftelse. Denne uundgåelige relativitet gør, at der ikke gives en kristelig politik, som der ikke gives en kristelig anvisningsetik. Det endegyldigt gode er ikke en politisk størrelse, som én gruppe mennesker kan tage patent på, og da slet ikke i Vorherres navn! Det burde det tyvende århundredes forfærdende, absolutistiske regimer have lært os for altid.

Men ud over at være pejleretning for en samfundsudvikling kan kærlighedsbuddet og de suveræne livsytringer tjene som *kriterium* ved vurderingen af et samfunds menneskelighed. Buddet og barmhjertighed som ide tje-

ner som vurderingskriterium med spørgsmål som disse: Hvordan behandler dette samfund samfundets svageste? Hvilke konsekvenser har en given politisk beslutning for samfundets svageste? Kunne vi ikke gøre det her bedre?

Tilsvarende tjener *tillid og åbenhed* i deres idefunktion som vurderingskriterier med spørgsmålene: Er ordet frit, eller tvinges mennesker til at tie eller ligefrem lyve? Hersker der tillid til samfundets politiske institutioner og politikere?

Lukkede samfund

I Bertolt Brechts skuespil, *Det tredje riges frygt og elendighed*, er der en scene, hvor en stor dreng forlader familiens lejlighed, uden at forældrene bemærker det (Brecht 1966, scene 10). Da han ikke lige vender tilbage med det samme, melder en skrækkelig tanke sig langsomt i forældrene: Han er dog vel ikke gået hen til sin Hitler-Jugend-fører for at melde faderen, der da vistnok kom til at sige et eller andet ufordelagtigt om styret ved middagsbordet. Først ser de blot på hinanden, så begynder den ene forsigtigt at lufte tanken og sekunderes så af den anden. Langsomt vokser ængstelsen til næsten vished og til slut til desperation, hvor faderen er klar til at pakke tasken med fornødheder i forventning om anholdelse og kz-lejr. Så dukker drengen op, han var bare gået ned for at købe et stykke chokolade. Mistillid var sat i system, her som i mange andre samfund, også nutidens, med fatalt livsødelæggende virkninger helt ind i forholdet mellem forældre og børn. I det senere DDR rakte mistilliden som bekendt helt ind i dobbeltsengen. Ingen kunne med sikkerhed vide, om ægtefællen ikke var Stasi-meddeler.

Med undertrykkelsen af tilliden følger undertrykkelsen af den åbne tale. I Tjekkoslaviet under Husaks trøstesløse nystalinistiske regime forvandlede sandhed systematisk til løgn i propaganda, aftvungne eller medløberiske læbebekendelser og opportunistisk tavshed. Milan Kundera og Václav Havel forstod at skildre det mesterligt. Kundera tog til Frankrig, Havel blev og vovede åbenheden. Nogen må begynde at leve uden at lyve og fortie og sno sig for at hytte eget skind – det indså han i en dyb eksistentiel krise under en af sine talrige fængslinger. “Det er bedre slet ikke at leve end at leve uden ære”, skrev han hjem til sin kone Olga. Da han gjorde alvor af dette, fik han

uanede kræfter, så det trods en lungelidelse lykkedes ham at overleve i tugthuset, indtil folket bar ham på skjold ind i præsidentpaladset ved fløjlsrevolutionens sejr i 1989 (Havel 1989 og Jensen 2011, 131ff.).

Fortielsens systematisering genfinder man i mafia- og mafialignende klan- og familiestrukturerede fællesskaber. I opklaringen af Vollsmose-sagen for et par år siden, hvor en gruppe indvandrere raserede skadestuen i Odense, var essensen tavsheden i familier af medløbere, hvor der er et ubrydeligt sammenhold indadtil, og hvor alle tier udadtil og truer og intimiderer andre udenfor til at tie. I den italienske mafia hedder det *omertà*. I Vollsmose og andre områder i vort eget land, for eksempel hvor rockere har indflydelse, ytrer det sig ved, at kun meget få tør samarbejde med politiet og andre samfundsautoriteter og endnu færre træde frem og vidne. De skræmmes til tavshed mod deres vilje. Forsøgene på at presse beskyttelsespenge af caféejere i København i 2012 kommer fra samme skuffe med pression og intimidering.

Et effektivt middel til at sikre fortielse er at sørge for, at man “har noget på hinanden” ved, at alle har begået overtrædelser eller forbrydelser. Indvielsen i en mafia-agtig gruppe består ligefrem i at begå forbrydelser. Det skal man for at blive medlem af en rocker-klub. Og det skal man for at stige i graderne i en mafia. Børnesoldaterne i Congo blev tvunget til at lemlæste naboer fra deres egne landsbyer – så havde de ingen steder at desertere til, hvis de skulle få den ide.

I Danmark er vi heldige, fordi vi sammenligningsvis har meget lidt af den slags at slås med. Vort samfund er tværtimod præget af en helt usædvanlig høj grad af åbenhed og tillid, det, vi kalder sammenhængskraft. Globalt set er det en sjældenhed, at befolkningen ikke opfatter øvrigheden som sine fjender og politikerne som halv- eller helforbrydere, ofte med god grund. Resultatet er lukkethed og mistro. Kommer man fra et sådant land, fatter man begribeligvis ikke vores politiske kultur. Og det truer den. Det er derfor aldeles rimeligt at kræve integration i, ja, assimilation med vores politiske kultur af indvandrerne, hvad der er fuldt foreneligt med frihed til at bevare andre træk af både deres hjemlige kultur og deres religion.

Indvandringen har lært os, at vores politiske lykketilstand ikke er nogen selvfølge. Den skal bestandig reproduceres og holdes ved lige – det går ikke af sig selv. Men den trues heller ikke kun af folk udefra, men også af os selv.

Det begynder i det små med noget så positivt som godt *naboskab* og *vennetjenester*. Jeg har, hvor jeg bor, nogle enestående naboer, som hjælper mig, så snart der er noget, jeg fysisk ikke kan klare i hus eller have. En af dem har jeg stærkt mistænkt for at være klimakrisebenægter, hvad der i mine øjne nærmest rangerer på linje med holocaustbenægtelse. Men for det gode naboskabs skyld berører jeg ikke det tema, når vi er sammen. Jeg tier – selvom jeg råber op af al magt de fleste andre steder. Og det er heller ikke svært at finde nogle på egnen, der lige kan ordne dette eller hint ved huset, som overskrider bagatelgrænsen og bliver til sort arbejde. Hvis jeg falder for fristelsen, “har man straks noget på mig”, ligesom jeg har noget på de naboer, hvor der påfaldende mange lørdag-søndage har været arbejdet med maskiner, som må være lånt hos den lokale entreprenør, som så sidenhen kan regne med lånerens sympati og måske en tjeneste i en snæver vending. Snart har vi alle sammen lidt eller mere “på hinanden”. Ved en 50-årsfødseldag gik snakken hos mændene, der havde samlet sig i én stue, mens kvinderne var i den anden, om en mand på egnen, der havde hentet en kvinde i Thailand, noget, der blandt mænd omgives med en pirrende nysgerrighed. Man var svært forgrint, ikke uden en snert af skadefryd: Hun var stukket af med et par hundrede tusinde kroner. Men manden kunne ikke melde det – alle vidste, at det var sorte penge.

Næste skridt er det lille *frynsegode*, der kommer mistænkeligt nær en *bestikkelse*. Jeg er selv i naivitet plumpet i engang, da en malermester, der havde gået en sommermåned og foretaget reparationsarbejde på den højskole, jeg ledede, lige til slut malede et privat møbel for mig uden at sende regning. Sligt er ikke harmløst. Lynhurtigt sniger det sig fra lidt til meget, som i Aalborg for nogle årtier siden, da borgmesteren, Marius Andersen, der sad magtfuldt på et absolut socialdemokratisk flertal, uden beregning fik et nyt badeværelse installeret i sin private villa af en af kommunens entreprenører. Her kæntrede både den intellektuelle og den moralske redelighed. Det blev med rette en skandalesag, og han endte bag tremmer i seks måneder. Og hvordan var det med Farum, da Brixtofte sad på et absolut flertal? Også dér var den ene tjeneste den anden værd, og det var ikke ligefrem åbenhed, der prægede forvaltningen.

Man må nok konkludere, at et demokrati er jo sundere, jo mere åbent det er, og i det hele taget: Et samfund er jo sundere, jo mere åbent det er. Det

er rigtigt at tilstræbe en høj grad af åbenhed i ledelse og forvaltning. Den siddende skattesagskommission (om Helle Thornings-Schmidts mands forhold og den daværende skatteminister) viser, at det fungerer. Der findes en forkert lukkethed og tavshed. Den kalder vi hemmelighedskræmmeri.

Der findes dog også en rigtig tavshed, konkret nødvendiggjort af etiske og politiske hensyn. Det gælder lige fra tavshedspligt i personsager til nationale hensyn af uoverskuelig rækkevidde – jeg er ikke Julian Assange-fan.

Lukkethed findes også i organisationer, der ikke kan sammenlignes med mafiaer. Den lukkethed, der har præget den hierarkiske struktur i den romersk-katolske kirke, er en væsentlig årsag til, at de pædofile overgreb kunne fortsætte så længe og visse steder, sådan ser det ud, kunne udvikle sig til en sygdom, i det skjulte halvt eller helt accepteret “kultur” – med de katastrofale følger, dette har fået for mange mennesker og for kirkens anseelse. Havde der hersket større åbenhed, ville det ikke kunne være kommet så vidt.

Tale eller tie i de nære personlige relationer

Vi kom fra spørgsmålet om, hvad der er kærlighedsbuddets og de suveræne livsytringers etiske funktion, når de ikke kan levere konkrete handlingsanvisninger, og besvarede det, for så vidt angår det politiske rum. Det forholder sig ikke uden videre på samme måde, når vi befinder os i de nære relationer, så at sige ansigt til ansigt med hinanden.

Den suveræne livsytring skal *overtages* af den, der taler, nærer tillid, elsker, håber. Nok er den “anonym”, som vi hørte i citatet ovenfor allerførst, det vil sige, det er ikke vores ydelse, at den findes – den er akkurat “givet”. Men den er samtidig “personlig”, siger Løgstrup. Den er ikke vores og dog vores på samme tid – ikke vores vil sige ikke vores ejendom, ikke til rådighed, ikke manipulerbar, ikke vores fortræffelighed. Som vi så: Vi kan ikke elske på kommando. Og dog er den vores ved, at det er mig, den ytrer sig i, og mig, der ytrer mig i den. Det viser sig på to måder. Det er i selvforglemmelsen i den suveræne livsytring, jeg er mest mig selv, som også Jakob Knudsen mente – i modsætning til Kierkegaard. Men (og det er det andet) selvforglemmelsen sætter ikke mit etiske sensorium og etiske iudicium, endsige min intellektuelle redelighed ud af kraft. At livsytringen er personlig, betyder, at

jeg har ansvar for, hvad jeg siger og gør og selv må finde ud af, hvordan jeg skal handle. Den suveræne livsytring dikterer ikke, hvilke handlinger der er de rette – selvom den i sig selv hører til det gode.

Ikke mindst er tale eller tie mere kompliceret end som så. Jeg kan ikke bare plapre løs, selvom det er talens væsen at tale ud. Ofte må jeg ligefrem belægge mine ord, som det hedder. Og tavshed kan være talende, ja, næsten larmende. Ligesom et blik kan være sigende – mere sigende end mange ord. Jeg kan krænke andre med ord, med lader og med handlinger, men også med fortællelser. Både tie og tale kan være det rette og det forkerte, alt efter hvad der er på spil.

Urørlighedszonen

En væsentlig hjælp til at vide, hvornår vi skal tale, og hvornår vi skal tie, og hvad vi skal sige eller ikke sige og gøre, er Løgstrups analyse af det, han kalder “*urørlighedszonen*”. Vi omgiver os alle med en urørlighedszone, i omfang og art forskellig fra individ til individ. Fælles er, at går man ind over den grænse, går man for tæt på. Det kan være helt fysisk. Kender vi ikke alle mennesker, der i en samtale går lige akkurat nogle ganske få centimeter for tæt på en, så det føles ubehageligt? Man trækker sig lidt tilbage, men den pågældende følger bare med. Et andet eksempel: Jeg kender en præst, der står i kirkedøren og siger god dag, når man kommer. Samtidig giver han mig et lille blink fra øjenkrogen. Der går han for tæt på – i hvert fald på mig. Jeg er aldeles ikke på blink med ham. Det kan godt være, at jeg er for følsom, og at andre er mindre prikne, men det er jeg så altså bare.

Inden i os har vi noget, vi har for os selv. Det kan være mindre pæne ting, tænk på smedens reaktion ved foredraget i Maribo, eller rettere: Tænk på, at jeg udmærket forstod, hvorfor han kunne have noget at skjule. For alle har vi vores hemmeligheder. Men det er langt fra blot luskerier og andre synder, vi vil have for os selv. Det er først og fremmest en hel masse tanker og fornemmelser og fantasier, tale- og handlemuligheder, som vi afprøver med os selv i en slags indre dialog med os selv, som er totalt privat. Den hører simpelthen kun til i sit eget indre hemmelige rum. Det er med den, vi filtrerer muligheder og impulser og afgør, hvad der skal have lov at passere tændernes gærde,

og hvad der skal blive inde bagved for altid. Det er med den, vi – forhåbentlig – opfanger, hvad der kunne virke krænkende, sårende, ublufærdigt, skamløst, så det forbliver i det hemmelige afprøvningsrum.

Jeg hørte engang om et tvillingepar, der livet langt gjorde helvede hedt for hinanden, ikke mindst ved, at de altid vidste, hvad den anden tænkte, og brugte det mod hinanden. Jeg tolkede det sådan, at det hemmelige rum ikke kunne forblive hemmeligt. Det kom ud i åben dag og kunne derfor bruges som pressions- og terrormiddel. For eksempel blandede de sig langt ind i hinandens kærlighedsforhold. De krænkede ustandseligt hinandens urørlighedszoner.

Ord kan krænke og såre. Det ved vi fra os selv. Derfor vejer vi vore ord, somme tider på guldvægt, før de forlader tændernes gærde. Tændernes gærde hos os selv korrelerer med den andens urørlighedszone.

Blufærdighed, åndelig blufærdighed, selvspejling

Urørlighedszonen har ikke mindst noget med *blufærdighed* at gøre. Mænds såkaldte “elevorblik” er krænkende for de fleste kvinder, bilder jeg mig ind (selvom jeg ikke er blind for, at det for nogle kan indeholde et element af noget smigrende. Det afhænger af arten og omfanget af deres urørlighedszone).

Også vores *åndelige blufærdighed* kan krænkes. Ikke mindst det har Løgstrup sans for. Han havde selv været udsat for det i sin ungdom i et københavnsk vækkelsesmiljø, hvor omvendelsespresset var massivt og tog alle midler i brug, herunder de unge mænds autoseksualitet, synden i dølgsmål, som det hed i miljøets moralistisk-religiøse “renheds”-retorik. Det har føltes fysisk og åndeligt blufærdighedskrænkende på én gang. Og det har skærpet hans blik for den usunde selviagttagelse og *selvspejling*, fordoblingen, også på andre områder.

I faglig kontekst hadede han beskæftigelsen med beskæftigelsen i stedet for sagen – det er jo da også den direkte kontrast til det selvforglemmende element i den suveræne livsytring. At arbejde seriøst er at lade sig opsluge af sagen.

På det eksistentielle plan optræder den forkastelige selvspejling, når et menneske “interessere sig for, hvor flatterende dets skæbne er i stedet for

at tage livtag med den, interesserer sig for indfaldets originalitet i stedet for tankens sandhed, interesserer sig for, hvor aparte følelsen er, i stedet for at følge den på dens vej til genstanden” (Løgstrup 1961, 18). Løgstrup afskyede selvoptagethed.

Det forekommer mig, at der her er noget at hente for sjælesørgere. Ofte, tror jeg, er opgaven den at flytte konfidentens opmærksomhed bort fra vedkommende selv – for eksempel bort fra offerholdningen og selvmedlidenheden over i retning af nye muligheder, horisonter, der åbner sig, når forkyndelsen fortæller os, at vi ikke er determinerede af vores fortid, hverken af, hvad vi har forskyldt, eller af, hvad andre måtte have påført os af byrder, for eksempel i vores opvækst. Man har nu engang den baggrund, man har, og man er nødt til at overtage den som sin og komme videre. Og livet kan altid tages op på ny. Livet bliver aldrig gammelt, det er kun os, der bliver det. Men det skal gribes, og det er ikke det, der sker, hvis man bliver fastholdt eller fastholder sig selv i evindelig selvbeskæftigelse, endsige selvmedlidenhed. Her har sjælesorgen, tror jeg, noget alternativt at byde på i kritisk afstandtagen fra en grundlæggende tendens på tidens vildtvoksende terapeutiske marked. Jeg er for eksempel ikke overbevist om, at svære skæbneslag altid skal mødes med langvarig psykolog-behandling, og at det gammeldags “op på hesten igen” ikke i hvert fald indimellem har fat i noget rigtigt. Jeg er ikke sikker på, at alt altid skal berøres og italesættes og behandles. Noget skal måske glemmes – eller ligefrem fortrænges.

Motivgranskning

Men tilbage til urørlighedszonen. I voksen omgang er vi yderst påpasselige med ikke at trænge ind i andres urørlighedszone. Alle har vi været ude for en brovtende person, der bestandig skal føre sig selv frem. Alle er klar over, at det er af mindreværdsfølelse eller selvovervurdering eller andet lignende, at den pågældende ter sig sådan. Men der skal rigtig meget til, før vi afslører ham eller hende ved at trække det formodede motiv frem og give ord til det og foreholde den pågældende det. Det kan i meget sjældne tilfælde være nødvendigt. Men det er uhyre pinligt. For det ydmyger den anden og tværer ham eller hende ud.

Forkasteligt er det under alle omstændigheder i undervisningssammenhæng, siger Løgstrup – og tænker tydeligvis på universitetsundervisning. Der har læreren helt og holdent at tage den, der fører sig frem, på ordet og alene forholde sig til de grunde, den pågældende giver for det, han eller hun siger – uden at gå ind på de formodede motiver, lige meget hvor irriterende den pågældende er, og lige meget hvor meget auditoriet længes efter, at læreren skal gøre det. For det kan slå et ungt menneske ud for altid, gør Løgstrup pågældende. Sagen skal vi forholde os til, ikke motivet. (Jeg tror ret sikkert, jeg kan udpege, hvem han har tænkt på blandt dem, jeg delte auditorium med i min studietid).

Normalt siger vi da heller ikke til folk: “Det siger du bare, fordi du er misundelig, jaloux, indbildsk, forfængelig”. Motivgranskning eller motivsnageri er en uting. Og det overholder vi som regel – over for voksne. Vi gør en undtagelse ved børn, siger Løgstrup, og undrer sig over det, for det er lige så meget eller mere et overgreb, som det er over for voksne. Der er noget, vi har lov at have for os selv, også børn, hvis de skal udvikle deres egen personlighed. Nutidens helikopterforældre får her et karsk ord med på vejen: Respekter dit barn som person. Vad ikke ind i dets urørlighedszone! Børn har krav på forældrefrie “rum”.

Løgstrup giver tre eksempler, hvor han i sit eget liv er stødt på motivbefamling. Først – som nævnt – i sin opvækst, senere i Tidehverv, der hyldede den ejendommelige praksis at stemple det at blive professor – eller biskop – som et udtryk for en forkastelig forfængelighed, som man åbenbart – underforstået – tænkte at være fri af i den mindre glansfulde daglige præstepraksis, ejendommeligt, fordi vore inderste motiver ifølge den Søren Kierkegaard, de samme folk hylder, alene er en sag for “hjertekenderen”, altså Vorherre, og ejendommeligt, fordi det ikke ligefrem harmonerer med tidehvervsk teologi, at en selvvalgt ydmyg og indimellem foragtet rolle skulle gøre ens liv mere autentisk, endsige finere i Guds øjne end altså professorens eller biskoppens. Endelig stødte han på motivbefamling i form af intimidering og ideologisk bedrevidende manipulation i studenteroprørets tid fra kommissærtypernes side. Alle steder invaderes urørlighedszonen.

Igen er det oplysende at sammenligne med sjælesorg og terapi. Beskæftigelse med motiver må vistnok siges at stå centralt i de fleste terapiformer. Og går vi til psykiatrien, vedgår Løgstrup, at det kan være det eneste sag-

lige – i de tilfælde nemlig, hvor motivet et sygt, som det er hos psykotiske patienter med tvangstanker. Hvis tvangstanken for eksempel går ud på at skade sig selv eller andre, må behandlingen nødvendigvis beskæftige sig med det vrangt motiv – for at få det ret vendt. Det er naturligvis at trænge ind i urørlighedszonen, men det behøver alligevel ikke at være krænkende, for sagligheden, der hindrer dette, består i, at beskæftigelsen med motivet er strengt faglig og ikke snagende.

Men hvad med de mange terapiformer. Har de sans for, at motivgranskning kan være overgreb? Nogle har vel. Men min fornemmelse siger mig, at den helt overvejende tendens er den stik modsatte. Igen har Løgstrup et karsk ord til vor tid: Respekter menneskers urørlighedszone, I terapeuter, ja, brug den positivt, for den værner om personens egentligste person-væren, hans eller hendes selvrespekt-kerne og selvansvarligheds-kerne, hvorudfra en bedring i klientens tilstand alene kan vokse. Herhen hører personens ret til i sidste ende at fortolke sig selv. En anden uting i mange terapier er nemlig – tror jeg – det, jeg kalder den terapeutiske bedreviden: At terapeuten gør klienten til et tilfælde af sin teori og fratager personen friheden til at fortolke sig selv – med det ansvar for sig selv, som alle har, selv den mest syge eller alvorligst ramte.

Allerværst er det, hvor personen reduceres til et tilfælde af en naturlov. Det sker, når der ikke skelnes mellem eksistentielle kriser og sygelighed – som tilfældet er i tidens grasserende diagnosticeringsbølge. Der sker en “omfattende patologisering af både vores psykiske og organiske liv, .. af *uønsket adfærd* (fx når urolige børn bliver til ADHD-patienter, eller når ondskab bliver til antisocial personlighedsforstyrrelse), af ubehagelige *følelser* (fx når generthed bliver til social fobi, eller når tristhed bliver til depression) og af utilstrækkelige måder at *tænke* på (fx når ubegavethed bliver til indlæringsvanskeligheder)” (Brinkmann 2010, 9). Så kan man jo “ikke gøre for det” – det skyldes fremmede lovmæssigheder i ens krop. Man fratages ansvaret for sig selv. Men uden ansvar for sig selv er man ingen! – Et godt eksempel: Sorg over at have mistet en nærtstående er *ikke* en depressiv tilstand, selvom den kan udvikle sig til det!

Sjælesørgeren har akkurat qua kristen sjælesørger muligheden for at korrigere den livsforståelse, der beforder en sådan fejltænkning, ved at pege på, at verden ikke går op. Der findes nu engang tab og sorg, ondskab, generthed,

uopdragne børn og mindre velbegavede mennesker. Og det er ikke som sådan sygdomstilstande. Vi lever i en falden verden. Af samme grund kan det – som jeg nævnte – ikke lade sig gøre at blive “et helt menneske”. Det findes ikke på denne jord. “Det hele menneske” findes kun i Guds rige, det er udelukkende et eskatologisk begreb. Det er en stor, stor befrielse for moderne mennesker at blive lettet for hele dette pres med at skulle være vellykket og perfekt og have kontrol over sin tilværelse. Der er ingen af os, der ikke er forkerte eller lidt skøre på den ene eller anden måde – uden at der er noget at gøre ved det, og uden at der absolut skal gøres noget ved det. Ingen af os kan undvære andres og Vorherres overbærenhed.

Mit råd til sjælesørgere er: Glem aldrig konfidentens urørlighedszone. Med en udviklet sans for urørlighedszonen undgår I terapikulturens værste faldgruber og har samtidig et formidabelt redskab til ægte kontakt med et andet menneske og til at hjælpe det videre.

Urørlighedszonen og talens åbenhed er “forenende modsætninger”

At respektere andres urørlighedszone er at respektere en etisk legitim *lukkethed*, som harmonerer med tavshedspligten. For den betroelse, der gives under forudsætning af tavshedspligt, består jo i, at konfidenten åbner sig og letter en flig af sløret ind til sit hemmelige rum.

Overhovedet er den etisk legitime lukkethed ikke som sådan i modstrid med talens åbenhed, der jo ikke betyder at plapre løs og først tænke, når man har talt. Men den kan udvikle sig til en forkert lukkethed. Et menneskes urørlighedszone kan forme sig som til-lukkethed. Det giver ikke noget af sig selv, og samvær og samliv med det bliver ligegyldigt – vi kommer ikke hinanden ved. At komme hinanden ved forudsætter, at vi åbner os. Men åbenheden kan også gå for vidt og blive til “tankeløs og taktløs åbenmundethed” (Løgstrup) og ublufærdig selvudkrængning. Og også det ødelægger samvær og samliv. I omgang med hinanden er vi derfor hele tiden i gang med at afveje lukkethed og åbenhed mod hinanden og finde en balance mellem dem. Og modsætninger er de jo, men, siger nu Løgstrup, de tilhører en klasse af modsætninger, som ikke udelukker hinanden. De er ikke “adskillende

modsatninger”, det er der så meget andet, der er. De er “forenende modsætninger”. De kan ikke undvære hinanden, de holder så at sige hinanden i skak – eller, mere positivt sagt, de holder hinanden levende. Åbenheden hindrer urørlighedszonen i at blive til tillukkethed, urørlighedszonen hindrer omvendt åbenheden i at blive taktløs og pinlig og krænkende. Begge ville stivne og blive destruktive uden den anden til bestandig at kontrabalancere sig (Løgstrup 1982, 161-174).

(Af andre forenende modsætninger nævner Løgstrup norm og spontanitet, fordomsfrihed og kompromisløshed, og den kalkedonensiske bekendelsesformels bestemmelse af forholdet mellem Kristi to naturer, at de ikke må sammenblandes, men heller ikke adskilles).

Appendix

Det, som næstekærlighedsbuddet fordrer, er den suveræne livsytring barmhjertighed. Men den har Jesus ikke fundet på. Den er givet med skabelsen. Den “kristne” etik er en *skabelsesetik*. Så den behøver ikke det kristne fortegn. Det er en stor fordel i en sekulariseret og flerreligiøs verden. Det var *det andet*, Løgstrup mente med, at der ikke gives en kristen etik. Den kristne etik er ikke *specifikt* kristen. Han reserverede det specifikt kristne til evangeliet. Som skabelsesetik gælder den “kristne” etik universelt, for alle mennesker er jo skabte. Den deles da også af næsten alle i vores kultur og af masser af mennesker ud over vores kultur, inklusive ateister og inklusive en Erling Olsen, der kaldte sig “udøbt kristen”. Han var formelt jøde, idet hans mor var (ikke-religiøs) jøde, men han delte den kristne etiks overordnede kærlighedsmålsætning. (Jeg har følgelig foreslået, at man, når man vil finde ud af, om noget er specifikt kristeligt eller blot universelt kristeligt, kan gøre “Erling Olsen-prøve” på det. Og Olsen selv gav mig – ligefrem en smule smigret – grønt lys til at bruge udtrykket ganske kort før sin død) (jf. Jensen 2013).

Litteratur

Brecht, Bertolt 1966: *Det tredje riges frygt og elendighed. 24 scener*. På dansk ved Ivan Malinovski, København, Gyldendal, scene 10. (Tysk original 1938/1943/1945).

- Brinkmann, Svend (red.) 2010: *Det diagnosticerede liv. Sygdom uden grænser*, Aarhus, Forlaget Klim.
- Havel, Václav 1989: *Briefe an Olga. Betrachtungen aus dem Gefängnis*, Reinbek bei Hamburg, (Rowohlt Taschenbuch Verlag. (Tjekkisk original 1983).
- Jensen, Ole 2007: *Historien om K.E. Løgstrup*, København, Forlaget Anis.
- Jensen, Ole 2011: *På kant med klodens klima. Om behovet for et ændret natursyn*, København, Forlaget Anis.
- Jensen, Ole 2013: "Der gives ikke en specifikt kristelig etik. Teser". i: *Fønix*, 34. årg., febr. 2013, s. 186-194.
- Løgstrup, K.E. 1961: *Kunst og etik*, København, Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. 1962: "Kristendom uden skabelsestro". i: *Vindrosen* 1962 / 7, s. 523-535.
- Løgstrup, K.E. 1968: *Opgør med Kierkegaard*, København, Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. 1972: *Norm og spontaneitet. Etik og politik mellem teknokrati og dilettantokrati*, København, Gyldendal
- K.E. Løgstrup 1982: *System og symbol. Essays*, København, Gyldendal.

Ole Jensen, professor, dr.theol.
E-mail: ojensen@hotmail.com

Næstens gode navn og rygte

Tavshedspligt som etisk problem

Eberhard Harbsmeier

Hvis man behandler spørgsmålet om tavshedspligt under en præsts daglige synsvinkel, er der i højere grad tale om et etisk spørgsmål end om et juridisk endsige teologisk. Præster forsømmer måske oven i købet at tale med henvisning til en noget futil pligt til at tie. Interessen i at drøfte tavshedspligt kunne til gavns anspore overvejelserne over den almindelige samtalekultur i folkekirken. I så fald er der inspiration at hente hos kirkens reformator.

Der er megen romantik forbundet med tavshedspligten, som præst er man ofte konfronteret med stor interesse for interessant sjælesorg, hvordan man omgås komplicerede situationer omkring tavshedspligt, hvis mennesker betror sig til en præst. Det er et interessant emne, men hvor megen praktisk betydning har det egentlig at drøfte den slags, udover at det er underholdende på samme måde, som det er underholdende at læse en kriminalroman.

Ofte konstruerer man ekstreme situationer, som mange præster næppe oplever, at man fx bliver underrettet om kriminelle forhold.

Jeg har som de fleste andre præster ingen problemer med at bryde tavshedspligten, hvis det gælder om at beskytte andre mennesker imod overgreb.

Løgstrup taler et sted i sine etiske overvejelser om fiktive eller konstruerede pligt-kollisioner, som i virkeligheden ikke er reelle og kun tjener til at unddrage sig pligten til at handle. I de allerfleste situationer ved vi udmærket, hvornår man skal tale, og hvornår man skal tie stille med det, man ved.

Problemet er ikke en pligt-kollision, men at vi mangler mod til det ene eller det andet. At tie stille er formentlig en meget hyppigere svigt end det at tale.

Jeg vil dermed ikke nægte, at der kan forekomme pligt-kollisioner, hvor en afvejning er vanskelig, fordi det står fifty-fifty til det ene eller det andet hensyn, men som regel er et valg og et skøn slet ikke svært. Vi ved udmærket, hvad der skal til, der mangler bare mod og frimodighed til at gøre det rigtige. Det er en dyd at kunne holde sin mund, men mindst lige så ofte er det svigt og fejhed under falsk påberåbelse af tavshedspligten.

Tavshedspligt og skriftemålshemmelighed

Man må skelne mellem tavshedspligten og det, man ellers kalder for skriftemålshemmelighed. Her har præsten en særstatus, idet præsten i givet fald kan nægte at vidne i en retssag, vel at mærke, når der er tale om noget, der er betroet ham i et skriftemål. Men denne regel har af mange grunde reelt ingen praktisk betydning, da skriftemål i traditionel forstand for det første reelt er gået af brug, og for det andet slet ikke slet ikke er det, mange mennesker forestiller sig. I skriftemålet afsløres jo ikke pinlige eller måske strafbare forhold overfor præsten.

Det er normal praksis i den katolske kirke, at man benytter et skriftespejl og bekender sine synder i meget generelle vendinger. Skriftemålet er ikke en samtale, men et ritual med syndsbeholdelse og absolution.

Al den snak om skriftemålshemmeligheden har i virkeligheden meget lidt praktisk betydning. Og der er da også mig bekendt heller aldrig ført en sag i den danske kirke i nyere tid om brud på tavshedspligten i forbindelse med skriftemål.

Mange forveksler skriftemål med den sjælesørgeriske samtale, men en sådan samtale er noget helt andet. Her taler man netop ikke om skriftemålshemmelighed i sakramental forstand, men om en tavshedspligt, som præsten har på linje med mange andre erhverv i det danske samfund, læger, socialrådgivere, lærere. Denne tavshedspligt er vigtig, men den er begrænset.

I visse situationer har man indberetningspligt. Og det er da også almindelig praksis med kollegial vejledning og supervision, hvor man drøfter en case med kollegaer. Måske anonymiseret, men alligevel er det jo en legitim sag at

rådføre sig med kollegaer. En sagfører, en læge, en socialrådgiver må selvfølgelig rådføre sig med kollegaer, og ingen vil finde på at sige, at en læge bryder sin tavshedspligt, hvis han rådfører sig med en kollega om et sygdomsforløb.

På det punkt er der sådan set slet ikke forskel mellem præster og andre erhverv. Der gælder de samme regler. Om nu en klient taler med en advokat, en læge, en socialrådgiver eller en præst – der gælder samme krav om diskretion. Hvis jeg taler med min bankrådgiver om mine økonomiske forhold, fordi jeg har problemer med min økonomi, må jeg forvente som en selvfølge, at vedkommende ikke ved næste middagselskab underholder selskabet om det interessante problem. Vi har krav på, at følsomme oplysninger bliver fortrolige. Hvis jeg søger en stilling, har jeg krav på, at de ansvarlige kan holde kæft og ikke offentliggør ansøgernes navne. Det er faktisk strafbart, men det er vist meget sjældent nogen, der er blevet dømt for det. Man kan sagtens slippe godt af sted med at lække fortrolige oplysninger, fx om hvem der nu har søgt hvilken stilling.

Tavshedspligten som et etisk problem

Det fører mig til den konklusion, at tavshedspligt i virkeligheden ikke er et teologisk (sakramentalt) eller et juridisk problem. De teologiske og juridiske overvejelser har reelt ingen eller kun lidt praktisk betydning. Det er teoretiske overvejelser om ofte fiktive og meget sjældne tilfælde. Der er jo ikke mange præster, der har talt med en morder, før han kom i fængsel.

Derimod er tavshedspligt et etisk problem af rang, både i samfundet, i mellem menneskelig omgang og ikke mindst et etisk problem i folkekirken. Tavshed, det at kunne holde sin kæft, er faktisk en moralsk dyd. I Mozarts berømte opera Tryllefløjten er mottoet: “Sei standhaft, duldsam und verschwiegen”. Det er en etisk kategori, og her synes jeg, at tavshedspligten er mere relevant og konkret som led i det, jeg vil kalde for pastoral etik. Og sådan set ikke kun pastoral, men generel mellem menneskelig etik. Det drejer sig om at have et menneske, man kan tale med i fortrolighed. Brud på fortroligheden forgifter mellem menneskelige forhold.

Jeg tror desværre, at mennesker i dag har mere tillid til fx lægen end til præsten, tillid til, at læger respekterer fortrolighed i samtaler. Tavshedsplig-

ten er reelt et spørgsmål om den kommunikative kultur, om præsten som en, man har tillid til. Det er ikke teologi, det er ikke jura – det er etik!

Det er et spørgsmål om anstændig omgang med hinanden, om, hvordan vi taler om andre mennesker, og da især, når det er sagførere, læger og præster, der har med mennesker i følsomme situationer at gøre.

Men det gælder da i grunden enhver mellemmenneskelig kontakt, at sladder, nedsættende omtale og latterliggørelse af andre mennesker ødelægger og forgifter livet.

Kierkegaard kendte som ingen anden til det, han var en sand dansk ironiens mester, der kunne gøre andre til grin, ja han betragtede det som en slags dansk nationaldyd. Man plejer at sige, at tyskerne altid vil have det sidste ord, danskeren det sidste grin. Det er et stort og giftigt våben at gøre andre til grin. Den, der bliver gjort til grin, er i grunden værgeløs. Løgn kan man tage og føle på, men at blive gjort til grin er dødeligt. Kierkegaard vidste, at ironien er en stor læremester, men også en stor forfører, den er et stærkt våben, men bliver et frygteligt, når den rammer en selv. Og det gjorde den jo i den grad i hans eget tilfælde.

Der er mange måder at tage livet af et andet menneske på, det er kun få, der er forbudt, har digteren Bertold Brecht engang sagt, og man må tilføje: Selv om det er forbudt, bliver det ofte reelt ikke straffet.

Tungen er et farligt våben, det læser vi allerede om i Bibelen om tungens magt i Jakobsbrevet: “Tungen kan intet menneske tæmme, den er ustandselig på færde med sin ondskab og fuld af dødbringende gift. Med den velsigner vi Herren og Faderen, og med den forbander vi mennesker, som er skabt i Guds billede; fra samme mund lyder både velsignelse og forbandelse” (Jak 3,8-10). At tøjle sin tunge (Jak 1,26), det er opgaven, at tie, hvor det er nødvendigt, og at tale, hvor det er krævet.

Du må ikke vidne falsk mod din næste

Jeg vil i denne sammenhæng fremdrage Luthers udlægning af det 8. bud i den store katekismus, en tekst, der efter min mening er mere vedkommende end mange spidsfindige teologiske og juridiske refleksioner over tavshedspligten (Skrifter i Udvalg II, s. 153-159). Luther er ikke etisk rigorist og tol-

ker ikke det 8. bud ligesom oplysningsfilosoffer som et krav om altid at sige sandheden. Snarere tværtimod: Det 8. bud handler om menneskers gode navn og rygte, som vi skal værne om, vi skal “alles zum Besten kehren”. Det kan betyde, at vi altså ligefrem skal lyve til fordel for næsten. Den danske oversættelse “at optage alt i bedste mening” er egentlig alt for svag. Det er ikke intellektuel redelighed, det drejer sig om, om kun at sige sandheden. Det drejer sig om en etisk ansvarlighed. Og her kan det være en pligt at tale imod sandheden, dvs. vende den til noget bedre. Og Luther vidste godt, hvordan bagtale og sladder kan ødelægge et menneskets liv. Hans sandhedsbegreb var mere etisk en intellektuelt.

Luther er meget konkret i sin beskrivelse af, at man skal værne om den skat, intet menneske kan undvære, “nemlig ære og godt rygte”. Luther tolker, som altid, buddet i en bredere betydning end den, det har i Det Gamle Testamente, at man ikke må vidne falsk.

Nu bliver det for det første en formaning “for vore herrer jurister” om at omgås ret og ærligt med sagerne. Men dernæst gælder det også det gejstlige retssystem eller styre, at man nemlig ikke kalder fromme kristne for kættere. Og endelig gælder det om “tungens synder”, at vi taler ondt om hinanden. Her gælder buddet os alle. Her gælder det om at kunne holde sin mund med det, man ved. Men hvis du “møder et sladrende menneske, som bagtaler og sværter en anden, så tal ham frisk til, så han bliver rød af skam”. Det er kort sagt forbudt at sige noget ondt om næsten.

Alene hvis du har et embede som fader, dommer, øvrighed, er der en undtagelse, for det onde skal ikke være ustraffet.

Tavshedspligt er for mig ikke så meget jura eller teologi – vi skal ikke gøre sjælesorg interessant med søgte eksempler. Men det er i høj grad et spørgsmål om etik, om anstændighed i dagligdagen mere end i ekstreme situationer. Det er et spørgsmål om en samtalekultur ikke mindst i det kirkelige miljø, hvor tonen som bekendt ofte er så uforsonlig og giftig, at kirkefremmede undrer sig over det. Der er tid til at tale og tid til at tie stille, og det er mere en sag om situationsfølelse og moral end om teologi eller jura.

Eberhard Harbsmeier er rektor ved Teologisk Pædagogisk Center, Løgumkloster
E-mail: ebh@km.dk

Tavshedspligt, dilemmaer?

Elmo Due

Tavshedspligten er aldrig alene et spørgsmål om den rette fortolkning af diverse relevante love. Tavshedspligten er også en fortolkning af den situation, den, der er underlagt tavshedspligt og underretningspligt, befinder sig i. At det ikke er så ganske enkelt, som man kan få indtryk af efter at have læst de foranstående artikler, kan man forsikre sig om, når man forsøger at finde sit eget svar i nedenstående cases, som er udarbejdet til brug for undervisning af lektor Elmo Due.

Samtale med en selvmordstruet

Du får besøg af en deprimeret, midaldrende kvinde, som antyder, at hun går i selvmordstanker, og at hun ønsker absolution, så hun kan forlade denne verden med sine synders forladelse. Hun føler en stærk skyld over, at hun ikke har kunnet skabe mere glæde i familien, og over, at hun ligger den til last. Hun er gift og har et par voksne børn. Hun siger, at hun er fast besluttet på at dø, og at hun har gennemtænkt det nøje.

Medvirkende til beslutningen hører også, at både mand og børn kan klare sig uden hende.

Vil du give hende syndsforladelse? Har du tavshedspligt?

Hvad taler for, hvad taler imod?

En konfirmand

En konfirmand fortæller dig under fire øjne, at hun har det skidt, og at det går rigtig dårligt derhjemme. Hun har ved flere lejligheder fået straf for småting af faderen, og de skændes. Da du spørger ind til sagen, fordi du har overvejet, om det kan være tale om vanrøgt og måske incest, undviger konfirmanden. Du får en ny aftale i stand, men pigen dukker ikke op og ønsker siden hen ikke at tale om sagen, selv om det er tydeligt, at hun ikke har det godt.

Har du tavshedspligt? Eller har du underretningspligt?

Hvad ville du gøre? Hvad taler for, hvad taler imod?

Samtale om incest

Du bliver kontaktet af en mand, som tilstår, at han har haft et incestuøst forhold til sin datter ved en enkelt lejlighed. Det ligger et ca. et år tilbage, og han har mange gange fortrudt det og har forsøgt at glemme det. Men han tænker på, om datteren måske burde have professionel hjælp; selv om hun tilsyneladende klarer sig, bliver han hele tiden mindet om sit overgreb.

Han har det rigtig dårligt med det og vil gerne have syndsforladelse.

Vil du give ham syndsforladelse? Har du tavshedspligt?

Ville du indberette ham? Hvad taler for, hvad taler imod?

Elmo Due er lektor ved Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner, Pastoralseminariet i København.

E-mail: ed@km.dk

Redaktion

Ulla Morre Bidstrup

E-mail: umb@km.dk

Annette Molin Brautsch

E-mail: amsc@km.dk

Christine Tind Johannessen-Henry

E-mail: cjh@teol.ku.dk

Kirstine Helboe Johansen

E-mail: kp@teo.au.dk

Hans Vium Mikkelsen

E-mail: hvm@km.dk

Marie Vejrup Nielsen

E-mail: mvn@teo.au.dk

Jesper Stange

E-mail: jst@km.dk

Eskil Simmelsgaard Dickmeiss

E-mail: esdi@km.dk

Carsten Holt Clemmensen

E-mail: chcl@km.dk

Peter Birch

E-mail: pbp@km.dk

Henrik Brandt-Pedersen, ANIS

E-mail: henrik@anis.dk

Kritisk forum for praktisk teologi, 134

33. årgang (2013) udgives af redaktionen i samarbejde med Forlaget ANIS.

Udgives med støtte af Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Ansvarshavende redaktører for nr. 134: Tavshedspligten

Peter Birch og Jesper Stange

ISSN 0106 – 6749

© Forfatterne og *Kritisk forum for praktisk teologi*

Kritisk forum for praktisk teologi er sat hos Forlaget ANIS og trykt hos ScandinavianBook.

Layout: freiheit09

Bestilling af tidsskriftet:

ANIS/Religionspædagogisk Center
Frederiksberg Allé 10

DK-1820 Frederiksberg C

tlf. 3324 9250 – fax 3325 0607

www.anis.dk. e-mail: anis@rpc.dk

Prisen for et abonnement på 34.

årg. (2014) er kr. 349,- (studerende kr. 298,-). Enkeltnumre sælges for kr. 159,-

Ældre numre af tidsskriftet kan fås ved henvendelse til forlaget.

Henvendelse vedr. indlæg i tidsskriftet kan rettes til forlaget eller til redaktionens medlemmer.

NYE BØGER

Engagementets poetik

Peter Kemp

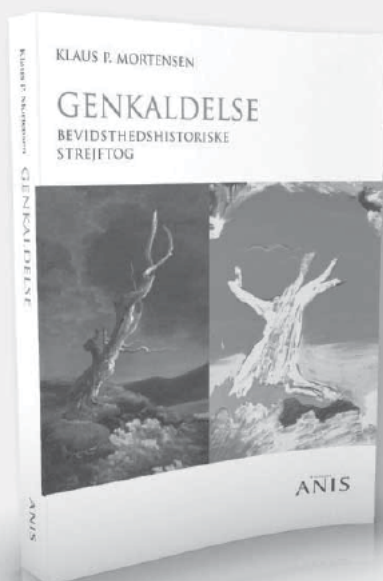
Til denne genudgivelse af anden del af sin afhandling (1974) har Peter Kemp skrevet en ny, fyldig indledning, hvor han med et stærkt personligt engagement sætter værket ind i den aktuelle teologiske debat.

231 sider • 249 kr.

Mod til at tro Kapitler om hellighed

Anna Marie Aagaard

Et helligt menneske er ikke noget, vi hører om hver dag. Men de senere år er der opstået et modtræk både fra en ny individualiseret åndelig søgen, og fra en disciplineret fælleskristen praksis. 310 sider • 299 kr.

Genkaldelse

Bevidsthedshistoriske strejftog

Klaus P. Mortensen

Vores bevidsthed rummer lag, der er langt ældre end os selv. Iboende mønstre genkaldes bl.a. i de erfaringer, litteratur og billedkunst har givet form og udtryk. Læs om det grænseløst store bevidsthedshistoriske område, som læses frem i en række kunstværker. 220 sider • 249 kr.

ANIS

Læs om udgivelserne på www.anis.dk

NYE BØGER

Mennesket er et ceremonielt dyr

Peter K. Westergaard

En præsentation af et stykke
Wittgensteinsk forskningshistorie

Den første bog af sin slags, som samler centrale filosofers fortolkninger og forståelse af Wittgensteins bemærkninger til James G. Frazers berømte antropologiske værk *The Golden Bough*. I slutningen af bogen bringes en oversættelse af Wittgensteins *Bemærkninger om Frazers 'Den gyldne gren'*.

221 sider • 249 kr.

Forlaget
ANIS

Samfundsbyggeren

Artikler om Grundtvigs
samfundstænkning

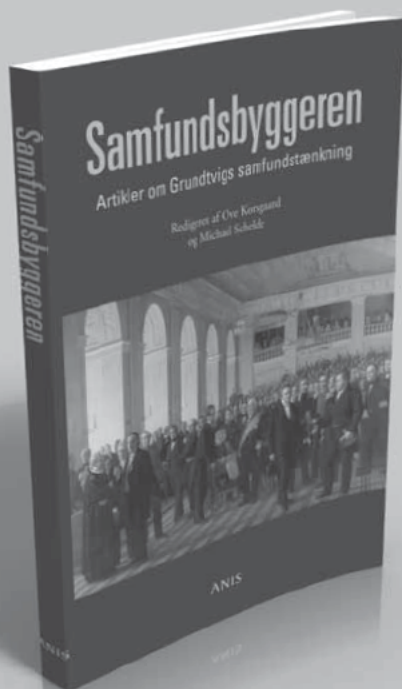
Ove Korsgaard og Michael Schelde (red.)

Denne bog illustrerer gennem en række artikler, hvordan det danske samfund, vi kender i dag, blev bygget, og hvordan Grundtvig bidrog til det.

”Bør stå på hylden hos enhver, som har interesse for Grundtvig [...] Læs bogen og kom, lad os bygge et samfund!”

Dansk kirketidende

251 sider • 249 kr.

Forlaget
ANIS

Læs om udgivelserne på www.rpc.dk